

МЕЛІТОПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ИМЕНІ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО

Факультет соціально-педагогічної та мистецької освіти

Кафедра початкової і спеціальної освіти

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття ступеня вищої освіти «магістра»

на тему: **«Формування зв'язного мовлення в учнів початкової школи з інтелектуальними порушеннями засобами інтерактивного навчання»**

Виконала: здобувачка вищої освіти
групи Сол 24 М
Заочного відділення
016.01 Спеціальна освіта (Логопедія)
ОП Спеціальна освіта (Логопедія)
Сбоева Юлія Юріївна
Керівник: д-р. пед наук,
професор Шевченко Юлія Михайлівна
Рецензент: КЗ «Ліцей №2» м.Покров
Дніпропетровської області
Заступник деректора з НВР
Чекун Оксана Іванівна

Запоріжжя - 2025

АНОТАЦІЯ

Сбоєва Ю.Ю. «Формування зв'язного мовлення в учнів початкової школи з інтелектуальними порушеннями засобами інтерактивного навчання»

Кваліфікаційна робота присвячена дослідженню однієї з актуальних проблем сучасної спеціальної та інклюзивної освіти - формуванню зв'язного мовлення у дітей молодшого шкільного віку з інтелектуальними порушеннями. Актуальність теми зумовлена зростанням кількості дітей з особливими освітніми потребами, необхідністю вдосконалення корекційно-розвивальної роботи та пошуком ефективних методів розвитку мовлення в умовах початкової школи.

У роботі обґрунтовано доцільність використання інтерактивних методів навчання як засобу активізації мовленнєвої діяльності, розвитку комунікативних умінь і навичок, а також підвищення пізнавальної мотивації дітей з інтелектуальними порушеннями.

Метою кваліфікаційної роботи є теоретичне обґрунтування та експериментальна перевірка ефективності інтерактивних методів навчання у формуванні зв'язного мовлення дітей молодшого шкільного віку з інтелектуальними порушеннями.

Для досягнення поставленої мети в роботі визначено та реалізовано низку завдань, зокрема:

- проаналізовано психолого-педагогічні та логопедичні підходи до проблеми формування зв'язного мовлення;
- охарактеризовано особливості мовленнєвого розвитку дітей молодшого шкільного віку з інтелектуальними порушеннями;
- визначено структуру, показники та рівні сформованості зв'язного мовлення;
- розкрито сутність інтерактивних методів навчання та можливості їх використання в корекційно-розвивальній роботі;

– розроблено та апробовано систему корекційно-розвивальних занять із використанням інтерактивних методів навчання.

У ході дослідження здійснено теоретичне обґрунтування проблеми вдосконалення корекційно-розвивальної роботи з формування зв'язного мовлення у дітей молодшого шкільного віку з інтелектуальними порушеннями. Визначено характерні труднощі розвитку зв'язного мовлення, зокрема порушення послідовності висловлювання, бідність словникового запасу, граматичну недосконалість мовлення, недостатній рівень комунікативної активності.

Експериментальним шляхом доведено ефективність використання інтерактивних методів навчання (дидактичних ігор, групових та парних форм роботи, мовленнєвих тренінгів, рольових ігор, елементів цифрових та візуальних технологій) у процесі формування зв'язного мовлення. Визначено напрями, зміст та етапи корекційно-розвивальної роботи, спрямованої на розвиток умінь будувати зв'язні усні висловлювання, переказувати тексти, складати розповіді за серією сюжетних картин, підтримувати діалог та монолог.

У кваліфікаційній роботі розкрито зміст основних понять «зв'язне мовлення», «інтелектуальні порушення», «інтерактивні методи навчання», обґрунтовано організаційно-педагогічні умови ефективного формування зв'язного мовлення в освітньому процесі початкової школи.

Результати дослідження підтверджують, що систематичне та цілеспрямоване використання інтерактивних методів навчання сприяє підвищенню мовленнєвої активності дітей, покращенню якості зв'язного мовлення, розвитку комунікативних умінь і соціальної взаємодії. Практичне значення роботи полягає в можливості використання розроблених матеріалів у діяльності вчителів початкових класів, логопедів, дефектологів та інших фахівців, які працюють з дітьми з інтелектуальними порушеннями.

ABSTRACT

Sboieva Y. Yu. “Formation of Coherent Speech in Primary School Pupils with Intellectual Disabilities through Interactive Learning”

The qualification paper is devoted to the study of one of the most relevant issues of modern special and inclusive education — the formation of coherent speech in primary school children with intellectual disabilities. The relevance of the topic is determined by the increasing number of children with special educational needs, the necessity of improving correctional and developmental work, and the search for effective methods of speech development in primary school settings.

The paper substantiates the expediency of using interactive teaching methods as a means of activating speech activity, developing communicative skills and abilities, as well as increasing the cognitive motivation of children with intellectual disabilities.

The purpose of the qualification paper is to provide a theoretical justification and an experimental verification of the effectiveness of interactive teaching methods in the formation of coherent speech in primary school children with intellectual disabilities.

To achieve the stated purpose, a set of objectives was defined and implemented in the study, in particular:

- analysis of psychological, pedagogical, and speech therapy approaches to the problem of coherent speech formation;
- characterization of the peculiarities of speech development in primary school children with intellectual disabilities;
- determination of the structure, indicators, and levels of coherent speech development;
- clarification of the essence of interactive teaching methods and the possibilities of their use in correctional and developmental work;
- development and testing of a system of correctional and developmental classes using interactive teaching methods.

In the course of the research, a theoretical substantiation of the problem of improving correctional and developmental work aimed at the formation of coherent

speech in primary school children with intellectual disabilities was carried out. Characteristic difficulties in coherent speech development were identified, including violations of utterance consistency, limited vocabulary, grammatical insufficiency of speech, and a low level of communicative activity.

The effectiveness of interactive teaching methods (didactic games, group and pair work, speech training activities, role-playing games, and elements of digital and visual technologies) in the process of forming coherent speech was experimentally proven. The directions, content, and stages of correctional and developmental work aimed at developing the ability to produce coherent oral statements, retell texts, compose stories based on a series of plot pictures, and maintain dialogue and monologue were determined.

The qualification paper reveals the content of the key concepts “**coherent speech,**” “**intellectual disabilities,**” and “**interactive teaching methods,**” and substantiates the organizational and pedagogical conditions for the effective formation of coherent speech in the educational process of primary school.

The results of the study confirm that systematic and purposeful use of interactive teaching methods contributes to increased speech activity in children, improvement of coherent speech quality, development of communicative skills, and enhancement of social interaction. The practical significance of the work lies in the possibility of using the developed materials in the professional activities of primary school teachers, speech therapists, special education teachers, and other specialists working with children with intellectual disabilities.

РЕФЕРАТ:

кваліфікаційної роботи на тему:

«Формування зв’язного мовлення в учнів початкової школи з інтелектуальними порушеннями засобами інтерактивного навчання»

Здобувач вищої освіти: Сбосва Юлія Юріївна

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор Шевченко Юлія Михайлівна

Актуальність дослідження зумовлена сучасними тенденціями розвитку спеціальної та інклюзивної освіти в Україні, що передбачають забезпечення рівного доступу до якісної освіти для дітей з інтелектуальними порушеннями. Успішна соціалізація, навчальна діяльність та комунікативна взаємодія молодших школярів значною мірою залежать від рівня сформованості зв'язного мовлення, яке є основою пізнавальної активності та міжособистісного спілкування.

У дітей молодшого шкільного віку з інтелектуальними порушеннями спостерігаються стійкі труднощі у формуванні зв'язного мовлення, зокрема порушення логічної послідовності висловлювання, обмежений словниковий запас, граматична недосконалість мовлення, недостатній рівень мовленнєвої ініціативи. Це негативно впливає на засвоєння навчального матеріалу, розвиток мислення та комунікативних умінь.

В умовах реалізації компетентнісного підходу та інклюзивного навчання особливої значущості набуває пошук ефективних методів корекційно-розвивальної роботи. Інтерактивні методи навчання, які орієнтовані на активну участь учнів, взаємодію, співпрацю та практичну діяльність, мають значний потенціал у розвитку зв'язного мовлення дітей з інтелектуальними порушеннями, проте їх використання в логопедичній та дефектологічній практиці залишається недостатньо систематизованим.

Саме це зумовлює актуальність обраної теми та необхідність наукового обґрунтування й експериментальної перевірки ефективності інтерактивних методів навчання у формуванні зв'язного мовлення молодших школярів з інтелектуальними порушеннями.

Об'єкт дослідження - процес формування зв'язного мовлення у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями.

Предмет дослідження - інтерактивні методи як засіб формування зв'язного мовлення у дітей початкової школи з інтелектуальними порушеннями.

Мета дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці ефективності інтерактивних методів у процесі

формування зв'язного мовлення у дітей молодшого шкільного віку з інтелектуальними порушеннями.

Для досягнення цієї мети в роботі ставляться наступні завдання:

- Проаналізувати психолого-педагогічні особливості мовленнєвого розвитку учнів із інтелектуальними порушеннями.
- Визначити потенціал інтерактивних методів навчання у розвитку зв'язного мовлення.
- Дослідити рівень сформованості зв'язного мовлення у дітей з інтелектуальними порушеннями.
- Підібрати та систематизувати інтерактивні вправи, спрямовані на розвиток зв'язного мовлення у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями.
- Оцінити ефективність використання інтерактивних вправ у розвитку зв'язного мовлення учнів початкової школи з інтелектуальними порушеннями.

Методи дослідження:

- теоретичні (аналіз психолого-педагогічної літератури, узагальнення педагогічного досвіду);

- емпіричні (спостереження, анкетування, тестування, педагогічний експеримент);

- методи кількісного та якісного аналізу отриманих даних.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження було апробовано в процесі проведення педагогічного експерименту на базі Ліцею № 2 з учнями 3 класу, які мають інтелектуальні порушення. Розроблена система інтерактивних вправ упроваджувалася під час корекційно-розвивальних занять та уроків у початковій школі.

Матеріали дослідження використовувалися в практичній діяльності вчителя-дефектолога та асистента вчителя.

Отримані результати підтвердили ефективність застосування інтерактивних методів навчання у формуванні зв'язного мовлення молодших школярів з інтелектуальними порушеннями та можуть бути рекомендовані для використання в практиці спеціальної та інклюзивної освіти.

Структура роботи:

У першому розділі проаналізовано психолого-педагогічні основи формування зв'язного мовлення дітей молодшого шкільного віку.

Визначено сутність понять «мовлення», «зв'язне мовлення», «мовленнєвий розвиток». У данному розділі розглянуто теоретичні засади формування зв'язного мовлення молодших школяр

У другому розділі висвітлено організацію та результати педагогічного експерименту, проведеного на базі Ліцею 2, 3 клас. Викладено методикку й організацію експериментального дослідження, подано зміст і результати констатувального етапу, визначено провідні труднощі учнів. Проаналізовано комплекс інтерактивних вправ для розвитку монологічного й діалогічного мовлення, описано хід формувального експерименту та проаналізовано позитивну динаміку мовленнєвих умінь дітей.

За результатами проведеного дослідження сформовано такі висновки. Аналіз психолого-педагогічної та логопедичної літератури засвідчив, що формування зв'язного мовлення у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями є складним, багатокomпонентним процесом, який потребує цілеспрямованого та системного корекційно-розвивального впливу з урахуванням вікових і індивідуальних особливостей дітей. Установлено, що для зазначеної категорії учнів характерні порушення логічної послідовності висловлювання, обмежений словниковий запас, граматична недосконалість мовлення, недостатній рівень мовленнєвої активності та труднощі у побудові монологічного й діалогічного мовлення, що негативно позначається на навчальній діяльності та міжособистісному спілкуванні.

У ході констатувального етапу експерименту виявлено переважно низький і середній рівні сформованості зв'язного мовлення у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями, що підтвердило необхідність упровадження спеціально організованої системи корекційно-розвивальної роботи. Теоретично обґрунтовано та експериментально перевірено ефективність використання інтерактивних методів навчання як засобу формування зв'язного

мовлення. Доведено, що інтерактивні методи навчання забезпечують активізацію мовленнєвої діяльності учнів, підвищують пізнавальну мотивацію, сприяють розвитку комунікативних умінь і навичок та формуванню соціальної взаємодії.

У процесі формувального експерименту розроблено та апробовано систему інтерактивних вправ, яка включала роботу в парах, рольові ігри, використання інтерактивних карток, технологію «Мікрофон», мовленнєві ігри та вправи на складання зв'язних висловлювань. Результати експериментального дослідження засвідчили позитивну динаміку у розвитку зв'язного мовлення, зокрема покращення структурованості висловлювання, граматичної правильності, логічної послідовності та смислової цілісності мовлення молодших школярів з інтелектуальними порушеннями. Також зафіксовано зростання рівня мовленнєвої активності, комунікативної ініціативи та здатності підтримувати діалог і монолог.

Отримані результати підтверджують доцільність і ефективність використання інтерактивних методів навчання у практиці спеціальної та інклюзивної освіти. Запропонована система корекційно-розвивальної роботи може бути рекомендована для використання в діяльності вчителів-дефектологів, логопедів, асистентів учителя та інших фахівців, які працюють з дітьми молодшого шкільного віку з інтелектуальними порушеннями.

Магістерська робота виконувалася: з вересня 2024 року до грудня 2025 року.

Експериментальна база дослідження: КЗ «Ліцей № 2», м. Покров, Дніпропетровської області.

Робота складається з двох розділів, висновків, списку використаних джерел (всього) та додатків. Загальний обсяг складає 87 сторінок.

Робота містить 10 таблиць, 7 рисунків, 1 додаток.

Звіт подібності

метадані

Назва організації

Melitopol State Pedagogical University named after V.Khmelnyskyi

Заголовок

Формування зв'язного мовлення у учнів початкової школи через інтерактивні методи навчання

Автор

Науковий керівник / Експерт

Сбосва Юлія Юрївна Анастасія Сухомлінова

підрозділ

Melitopol State Pedagogical University named after V.Khmelnyskyi

Обсяг знайдених подібностей

Коефіцієнт подібності визначає, який відсоток тексту по відношенню до загального обсягу тексту було знайдено в різних джерелах. Зверніть увагу, що високі значення коефіцієнта не автоматично означають плагіат. Звіт має аналізувати компетентна / уповноважена особа.

10279
Кількість слів79679
Кількість символів

Тривога

У цьому розділі ви знайдете інформацію щодо текстових спотворень. Ці спотворення в тексті можуть говорити про МОЖЛИВІ маніпуляції в тексті. Спотворення в тексті можуть мати навмисний характер, але частіше характер технічних помилок при конвертації документа та його збереженні, тому ми рекомендуємо вам підходити до аналізу цього модуля відповідально. У разі виникнення запитань, просимо звертатися до нашої служби підтримки.

Заміна букв	B	0
Інтервали	A→	0
Мікропробіли	␣	12
Білі знаки	␣	0
Парафрази (SmartMarks)	a	57

Подібності за списком джерел

Нижче наведений список джерел. В цьому списку є джерела із різних баз даних. Колір тексту означає в якому джерелі він був знайдений. Ці джерела і значення Коефіцієнту Подібності не відображають прямого плагіату. Необхідно відкрити кожне джерело і проаналізувати зміст і правильність оформлення джерела.

10 найдовших фраз		Копія тексту
ПОРЯДКОВИЙ НОМЕР	НАЗВА ТА АДРЕСА ДЖЕРЕЛА URL (НАЗВА БАЗИ)	КІЛЬКІСТЬ ІДЕНТИЧНИХ СЛІВ (ФРАГМЕНТІВ)
1	https://www.schoolife.org.ua/607-2019/	382 3.72 %
2	https://www.schoolife.org.ua/607-2019/	287 2.79 %
3	https://www.schoolife.org.ua/607-2019/	275 2.68 %
4	http://library.vspu.net/bitstream/handle/123456789/3154/V7_dosh%20s%20poch%20osv.pdf?sequence=1&isAllowed=y	275 2.68 %

ЗМІСТ

ВСТУП.....	12
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ.....	17
1.1. Поняття зв'язного мовлення та його характеристика.....	17
1.2. Формування зв'язного мовлення молодших школярів з інтелектуальними порушеннями як педагогічна проблема	24
1.3. Інтерактивні методи навчання: сутність, види та педагогічний потенціал	31
1.4. Критерії, показники та рівні зв'язного мовлення дітей молодшого шкільного віку з інтелектуальними порушеннями.....	42
Висновки до розділу 1.....	47
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ.ФОРМУВАННЯ ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ.....	48
2.1. Організація та методика дослідження (мета, завдання, етапи, вибірка, методи).....	48
2.2.Сучасний стан сформованості зв'язного мовлення в дітей молодшого шкільного віку з інтелектуальними порушеннями.....	50
2.3. Використання інтерактивних методів у процесі розвитку зв'язного мовлення.....	60
2.4. Підсумковий зріз та обґрунтування ефективності і запропонованої методики.....	67
Висновки до розділу 2.....	74
ВИСНОВКИ	77
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	79
ДОДАТКИ	84

ВСТУП

Мова є одним із найважливіших засобів пізнання світу, спілкування та самовираження людини. Формування зв'язного мовлення у дітей молодшого шкільного віку є однією з ключових цілей початкової освіти, оскільки саме в цей період закладаються основи комунікативної компетенції, необхідної для подальшого навчання і соціалізації. В умовах модернізації змісту й методики навчання початкової освіти актуалізується ідея підготовки грамотного мовця. На це нас спрямовує Нова українська школа (НУШ). Відповідно це вимагає активної мовленнєвої діяльності молодших школярів в освітньому процесі. Відомо, що формування соціально активної, духовно багатой особистості неможливо здійснювати без опанування нею української мови [41,с.101].

Розвиток мовленнєвої компетентності є однією з головних завдань початкової освіти, оскільки саме у цей період формуються основи зв'язного мовлення, що визначає успішність подальшого навчання та комунікації [49с.63]. Зв'язне мовлення є складним процесом, що включає не лише здатність будувати граматично правильні висловлювання, але й уміння логічно й послідовно викладати думки, враховувати ситуацію спілкування, партнерів по комунікації та мету висловлювання. У сучасному світі, коли рівень комунікаційних технологій і культурна глобалізація швидко розвиваються, мовлення стає одним із основних засобів пізнання та передачі інформації. Для молодших школярів розвиток зв'язного мовлення є не тільки засобом ефективного навчання, а й важливим фактором особистісного розвитку.

Актуальність дослідження. Система освіти України сьогодні переживає суттєві трансформації, зумовлені оновленням змісту навчання, розвитком інклюзивної практики та необхідністю якісного забезпечення освітніх потреб дітей з порушеннями розвитку. Значна увага при цьому приділяється категорії учнів з інтелектуальними порушеннями, оскільки саме вони потребують спеціально організованої педагогічної підтримки (В. Бондар, А. Колупаєва, В. Синьов, М. Супрун).

Однією з найбільш актуальних проблем у цій сфері є формування зв'язного мовлення, адже воно визначає можливості дитини у спілкуванні, навчальній діяльності та соціальній адаптації. Дослідження вітчизняних науковців (І. Дмитрієва, С. Миронова, А. Шевцов, Д. Шульженко) доводять, що саме мовленнєвий розвиток є провідним чинником успішної інтеграції учнів з особливими освітніми потребами у суспільство.

Водночас практика свідчить, що зв'язне мовлення у дітей з інтелектуальними порушеннями розвивається з істотними труднощами, що потребує пошуку нових ефективних шляхів корекційно-розвивальної роботи. Серед сучасних підходів особливого значення набувають інтерактивні методи навчання, які, на думку українських педагогів і психологів (Л. Тарасенко, І. Гречаник, О. Семенова), сприяють активізації пізнавальної діяльності, формуванню комунікативних умінь, розвитку співпраці та практичного мовленнєвого досвіду школярів.

Таким чином, проблема формування зв'язного мовлення в учнів початкової школи з інтелектуальними порушеннями засобами інтерактивного навчання є своєчасною та значущою, оскільки вона відповідає сучасним освітнім тенденціям та ґрунтується на напрацюваннях провідних українських науковців у галузі спеціальної педагогіки та логопедії.

Об'єкт дослідження - процес формування зв'язного мовлення у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями.

Предмет дослідження - інтерактивні методи як засіб формування зв'язного мовлення у дітей початкової школи з інтелектуальними порушеннями.

Мета дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці ефективності інтерактивних методів у процесі формування зв'язного мовлення у дітей молодшого шкільного віку з інтелектуальними порушеннями.

Для досягнення цієї мети в роботі ставляться наступні завдання:

1. Проаналізувати психолого-педагогічні особливості мовленнєвого розвитку учнів із інтелектуальними порушеннями.
2. Визначити потенціал інтерактивних методів навчання у розвитку зв'язного мовлення.
3. Дослідити рівень сформованості зв'язного мовлення у дітей з інтелектуальними порушеннями.
4. Підібрати та систематизувати інтерактивні вправи, спрямовані на розвиток зв'язного мовлення у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями.
5. Оцінити ефективність використання інтерактивних вправ у розвитку зв'язного мовлення учнів початкової школи з інтелектуальними порушеннями.

Методи дослідження:

- *теоретичні* (аналіз психолого-педагогічної літератури, узагальнення педагогічного досвіду);
- *емпіричні* (спостереження, анкетування, тестування, педагогічний експеримент);
- методи кількісного та якісного аналізу отриманих даних.

Аналіз проблеми дослідження ґрунтується на працях українських науковців, які вивчали розвиток мовлення та його значення для пізнавальної діяльності дітей. Зокрема, Л. Калмикова, О. Кононко та Л. Давидюк підкреслюють важливість поетапного формування мовленнєвої діяльності та її тісного зв'язку з розвитком мислення і навчальної активності учнів.

Вивчення інтерактивних методів навчання як засобу розвитку мовлення представлено в роботах українських педагогів і психологів, які відзначають ефективність інтерактивних технологій для стимулювання комунікативної діяльності та формування зв'язного мовлення у дітей.

Нормативно-правову основу дослідження становлять Закон України «Про освіту», Закон України «Про загальну середню освіту», Державний стандарт початкової освіти та Концепція Нової української школи, які

визначають стратегічні напрямки мовленнєвого розвитку учнів та впровадження сучасних педагогічних технологій у навчальний процес.

Наукова новизна дослідження:

1. Визначено сучасне розуміння поняття «зв'язне мовлення» у дітей з інтелектуальними порушеннями з урахуванням вимог інклюзивної та спеціальної освіти.

2. Досліджено психолого-педагогічні особливості мовленнєвої діяльності молодших школярів з інтелектуальними порушеннями та виділено чинники, що впливають на розвиток їх комунікативних умінь.

3. Теоретично обґрунтовано ефективність інтерактивних методів навчання для формування зв'язного мовлення у дітей із особливими освітніми потребами, зокрема в умовах початкової школи.

4. Розроблено і апробовано систему інтерактивних вправ і методичних прийомів, яка забезпечує поетапне формування зв'язного мовлення, стимулює активну мовленнєву взаємодію та розвиток мислення учнів.

Удосконалено комплекс критеріїв і показників для оцінювання рівня сформованості зв'язного мовлення у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями, що дозволяє об'єктивно відстежувати ефективність корекційно-розвивальної роботи.

Таким чином, наукова цінність дослідження полягає у встановленні прямого взаємозв'язку між застосуванням інтерактивних методів навчання та розвитком зв'язного мовлення у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями, що відкриває нові можливості для підвищення ефективності освітнього процесу в умовах спеціальної та інклюзивної школи.

Практичне значення роботи полягає у:

1. Підібрано систему інтерактивних вправ для розвитку зв'язного мовлення у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями, яка включає роботу в парах, ігрові завдання, мозковий штурм та інші форми активного навчання.

2. Запропонована система може ефективно застосовуватися вчителями-дефектологами та асистентами вчителя у інклюзивних класах для розвитку комунікативних навичок і мовленнєвої активності дітей.

3. Описано приклади застосування інтерактивних методів у процесі навчання, що дозволяє педагогам використовувати їх як практичний інструментарій у своїй роботі.

4. Проведено аналіз фрагментів уроків, який підтвердив практичну цінність інтерактивних методів та їх позитивний вплив на розвиток зв'язного мовлення у дітей з інтелектуальними порушеннями.

Структура роботи : дипломна робота складається із вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

1.1. Поняття зв'язного мовлення та його характеристика

Мова є невичерпним джерелом інтелектуального розвитку дитини та скарбницею людських знань. Саме слово сприяє вихованню, навчанню й гармонійному розвитку особистості. Завдяки мовленню вдосконалюються емоції та сприймання, розширюються знання про навколишній світ.

Розвиток умінь і навичок зв'язного мовлення є однією з ключових задач сучасної методики викладання української мови. Відповідно до Державного стандарту початкової освіти, завдання предмета «Українська мова» у початковій школі полягає не лише у формуванні базових навичок читання та письма, а й у всебічному розвитку мовленнєвої компетентності учнів. Особлива увага приділяється здатності дітей висловлювати свої думки в усній та письмовій формі, у різних стилях і жанрах мовлення. Тому формування мовлення вважається одним із основних принципів навчання рідної мови, особливо на початковому етапі [38, с. 10].

Як зазначав С. Аксаков: «Слово є першою ознакою свідомого та розумного життя. Слово відтворює внутрішній світ людини». Цей процес розвитку мовлення триває все життя, проте найбільш інтенсивно відбувається у ранні роки. Саме тому надзвичайно важливо надати дитині підтримку та можливість максимально ефективно оволодіти мовним даром [43, с. 84].

У сучасній лінгвістиці та лінгводидактиці поняття зв'язного мовлення розглядається в двох аспектах: як процес створення цілісного висловлювання та як результат цієї діяльності - текст або дискурс. Зв'язне мовлення визначається як єдине смислове та структурне ціле, що складається з тематично й логічно взаємопов'язаних частин і відображає всі суттєві аспекти

предметного змісту. [7,с.36]. Таке визначення підтримується українськими дослідниками А. Богуш, І. Зимня, Н. Головань, Л.Варзацька, В.Мельничайко, М. Пентилюк та сучасними зарубіжними авторами, які працюють у галузі розвитку мовлення та комунікації дітей Дж. Каммінз, М. Сноу, Г. Елліс, П. Лайтбаун.

Відповідно до словникових джерел поняття «зв'язне мовлення» тлумачиться як «висловлювання та його логічний виклад, якому властиві протяжність і розчленованість на окремі самостійні й завершені відрізки» [1, с.29]. У широкому розумінні під «зв'язним мовленням» слід розуміти будь-яку одиницю мови, складові компоненти мови якої є організованими за законами логіки і граматичного ладу цієї мови як єдине ціле. Відповідно до цього, як зазначає В. Бадер: «кожне самостійне речення можна розглядати як один з різновидів зв'язного мовлення» [6 с. 57.

Зв'язне мовлення сприймається як смислове розгорнуте висловлювання, що забезпечує спілкування та взаєморозуміння. Українська дослідниця Н. Волкова вважає, що «зв'язність – це адекватність мовного оформлення думки мовця або письменника з позиції її зрозумілості для слухача або читача» [14, с.76]. Виходячи з цього визначення, можна зробити висновок, що основним параметром зв'язного мовлення є його ясність для співрозмовника. Зв'язне мовлення – це найвища форма розумової діяльності. Вона відбиває всі значні сторони свого предметного змісту. Мовлення може бути незв'язним з двох причин: по-перше, тому, що ці зв'язки не усвідомлені і не передані у висловлювану думку; по-друге, ці зв'язки не виявлені відповідним чином у його мовленні [4, с. 31].

У наукових джерелах існують різні підходи до трактування поняття «зв'язне мовлення». Зокрема, А. Богуш визначає його як розгорнуте висловлювання певного змісту, що здійснюється логічно, послідовно, граматично правильно та образно. У іншій праці дослідниця уточнює, що зв'язне мовлення – це мовлення, яке може бути зрозумілим самостійно, на основі власного предметного змісту. Вона також підкреслює, що воно є єдиним

смісловим і структурним цілим, що складається з тематично та логічно пов'язаних частин і відображає всі ключові аспекти змісту [28, с.43].

Схожій позиції дотримується й Г. Васьківська, наголошуючи, що зв'язне мовлення є невід'ємною складовою навчання рідної мови, яка полягає в умінні правильно й культурно висловлювати свої думки як в усній, так і в писемній формах, розвиваючи при цьому природну комунікативну здатність учнів. У працях В. Сухомлинського воно трактується як організована за законами логіки, граматики й композиції єдність, що має відносну самостійність, завершеність і складається з окремих взаємопов'язаних частин [29, с.141].

Авторський колектив підручника з методики викладання української мови С. Дорошенко, С. Вашуленко, О.Мельничайко та ін. визначають зв'язне мовлення як мовлення, форма якого закономірно пов'язана та зумовлюється змістом, що є вираженням відповідної думки або бажання мовця [34, с.19]. Подібної думки дотримується й Н. Середа, яка наголошує на необхідності правильного й доцільного використання всього арсеналу мовних засобів відповідно до норм літературної мови у побудові зв'язних висловлювань .

О. Біляєв трактує зв'язне мовлення як складний творчий процес, що відбувається у взаємозв'язку з розвитком мислення дитини та ускладненням її мовленнєвої діяльності [35, с.93]. У свою чергу, Д. Баранник пов'язує розвиток зв'язного мовлення з формуванням особистості, яка є носієм мови, дбає про її красу й розвиток та володіє високим рівнем умінь і навичок в усіх видах мовленнєвої діяльності.

Ф. Бацевич визначає зв'язне мовлення як відрізок, що має протяжність, завершеність, розчленовується на більш чи менш закінчені частини та передає завершену тему. О. Білан трактує його як мовлення, організоване за законами логіки, граматики й композиції, що є цілісним, має тему, виконує комунікативну функцію, характеризується самостійністю й завершеністю [34, с.132]. Аналогічне розуміння знаходимо у працях І. Білодіда, який розглядає зв'язне мовлення як єдине ціле, організоване за законами логіки, граматики й композиції, що має тему, функцію, відносну самостійність і завершеність

[47,с.113]. У працях цього ж автора «Мова і народність» у світлі сучасності зв'язне мовлення визначається як таке, у якому проявляються всі види зв'язку, що забезпечують співвіднесеність висловлювання із зовнішнім світом, об'єктом спілкування та законами мови .

Таким чином, проведений аналіз показує, що вчені трактують зв'язне мовлення як багатогранне явище, яке, з одного боку, є смислово й структурно організованим цілим, а з іншого - виступає інструментом формування особистості, розвитку мислення та вдосконалення комунікативних умінь.

Діти швидко розвиваються не в процесі навчання, а в процесі пізнання навколишнього світу, життя, в процесі спілкування. І батькам слід створити атмосферу взаємної довіри, любові, поваги, радості, співчуття і співпереживання, в якій народжується співпраця дорослого і дитини [3,с.108].

Проблема формування зв'язного мовлення (монологічного та діалогічного) як одна з умов успішної соціалізації не дарма висвітлюється у працях кращих науковців, таких як А. Арушанова, О. Белобрикіна, А. Бородич, Н. Ветлугіна, Є. Водовозова, Н. Галігузова, Л. Дубіна, О. Чеснокова, Л. Шадріна, С. Шаховська, Л. Щерба. Вони наголошують на тому, що без мовлення процес соціалізації неможливий, а без зв'язного мовлення неможливе успішне навчання у школі.

За твердженням відомої дослідниці дитячої психології Т. Дуткевич, важливу роль у психічному розвитку дитини відіграє спілкування, передусім у родинному колі, а згодом – із однолітками та іншими людьми. Вона підкреслює, що без живого та справжнього спілкування формування і розвиток специфічних психічних функцій дитини ускладнюється, а процес індивідуального самовизначення сповільнюється. Ефективність комунікації визначається рівнем мовленнєвої компетенції особистості, що безпосередньо пов'язано з розвитком її мовної особистості та комунікативних умінь [26, с.10].

Мовлення, як практичне застосування мови, виступає не лише вербальним засобом вираження думок, а й важливою складовою багатокомпонентної структури інтелекту людини. Протягом останніх десятиліть

значна увага дослідників зосереджена на розвитку зв'язного мовлення. Мова, будучи унікальним соціальним явищем, слугує засобом спілкування, пізнання та впливу, виступає осередком духовної культури народу та основною формою прояву національної й особистісної самосвідомості.

Як відомо, на розвиток зв'язного мовлення впливає багато факторів: мовленнєве середовище, спілкування з однолітками, слухання радіо і телепередач, перегляд відеофільмів тощо [24,с.153]. Однак, вирішальне значення у формуванні такої якості, як зв'язне мовлення, має навчальний процес, оскільки зв'язне літературне мовлення – «продукт цілеспрямованого систематичного навчання» (Л. Варзацька, М. Вашуленко, А. Каніщенко, Т. Ладиженська, Н. Скрипченко, О. Савченко, Л. Федоренко, Г. Фомічова). На розвиток лінгводидактики мали вплив мовознавчі дослідження М. Грушевського. В його роботах рідна мова розглядається як «невідмінний засіб і знаряддя» національного життя і виховання підростаючих поколінь і повинна займати чільне місце в освіті особистості. Запропонована С.Русовою система методів розвитку мовлення дошкільників (розповідання педагога і дітей, описові розповіді, творчі розповіді, заучування віршів, використання картин та малюнків, драматизація тощо) та методика їх використання в дошкільному навчальному закладі залишається актуальна на сучасному етапі [40,с.129].¹²

Завдання розвитку мовлення - актуальні і важливі. Коли починається шкільне навчання, мовлення дитини переходить на абсолютно нову і унікальну основу розвитку. Предметом вивчення буде мова, якою говорить дитина як необхідний, але знайомий інструмент [9, с.247].

Відомі українські вчені, такі як М. Вашуленко, Л. Варзацька, А. Богуш, наголошують на важливості розвитку усного зв'язного мовлення в дошкільному та молодшому шкільному віці. Вони підкреслюють, що на початковому етапі мовленнєвий розвиток дитини має орієнтуватися на формування комунікативних умінь, які поступово переходять від ситуативного до більш узагальненого й логічного висловлення думок.

Особлива увага приділяється взаємозв'язку мовлення з пізнавальною активністю дитини та впливу мовного середовища на формування мовленнєвої компетентності. Розвиток зв'язного мовлення розглядається як фундамент для вдосконалення інтелектуальних, соціальних та творчих здібностей, що є важливою складовою підготовки дитини до навчання і життя в сучасному суспільстві.

У процесі шкільного навчання, під впливом уроків рідної мови, дитина поступово освоює нові форми усного мовлення. На думку дослідників, такий рівень мовленнєвої діяльності є вищим етапом розумового розвитку порівняно зі ситуативним мовленням. Якщо у ситуативному мовленні висловлювання пов'язані з конкретною ситуацією, то у зв'язному мовленні вони дозволяють свідомо формулювати загальну думку [23, с. 27].

Формування зв'язного мовлення особистості - це не тільки педагогічна проблема, а й соціальна, адже на людину впливає її мовне середовище, родина, однолітки, засоби масової інформації.

У зарубіжній науковій літературі проблема зв'язного мовлення також розглядається в широкому контексті розвитку мовленнєвої та комунікативної компетентності. Так, Д. Гаймс увів поняття «комунікативна компетентність», підкреслюючи, що зв'язне мовлення є не лише граматично правильною побудовою речень, а й умінням ефективно користуватися мовою в різних ситуаціях спілкування [18, с.9]. М. Голлідей у своїй функціональній лінгвістиці розглядав мовлення як соціальний процес, де зв'язність визначається комунікативною метою висловлювання та здатністю дитини структурувати думку відповідно до ситуації [19, с.103].

У працях Д. Каммінза наголошується на важливості когнітивно-академічної мовленнєвої компетенції, яка формується на основі розвитку зв'язного мовлення, необхідного для успішного навчання. М. Сноу пов'язує розвиток зв'язного мовлення із соціально-культурним середовищем дитини та підкреслює роль інтерактивної взаємодії у класі для формування вмінь висловлюватися [20, с.446]. Дослідження Г. Елліса та П. Лайтбаун і Н.Спади

показують, що мовленнєвий розвиток ефективніше відбувається в умовах комунікативно зорієнтованого навчання, де діти мають змогу практикувати як діалогічне, так і монологічне мовлення [22, с.261].

Таким чином, зарубіжні підходи розширюють уявлення про зв'язне мовлення, трактуючи його як складне соціолінгвістичне та когнітивне явище, яке формується у процесі інтерактивної діяльності та виконує ключову роль у становленні особистості. Поєднання українських і зарубіжних досліджень дозволяє розглядати розвиток зв'язного мовлення молодших школярів як багатокomпонентний процес, що охоплює когнітивний, комунікативний, соціокультурний та особистісний аспекти.

Лінгвістами (В. Баркасі, С. Каленюк, О. Коваленко та ін.) визначаються такі якості зв'язного мовлення, як:

- 1) точність (мовець знає предмет мовлення, постійно контролює відповідність слів предметам і явищам дійсності);
- 2) логічність (семантичні зв'язки між елементами мовлення не суперечать законам логіки);
- 3) доречність (відповідає меті та умовам мовленнєвої комунікації);
- 4) стислість;
- 5) чистота;
- 6) багатство [4,с.141].

Завдання вчителя початкових класів сприяти поповненню словникового запасу дітей, досягти того, щоб діти оволоділи необхідними граматичними формами, позбулися одноманітності синтаксем, навчити дітей використовувати синтаксичні моделі міркування, обґрунтовувати свої думки, відстоювати їх істинність. Інакше недостатній рівень сформованості в дітей навичок міркування негативно позначається на подальшому розвитку їхніх мовленнєвих умінь оскільки вони формуються тільки на основі інтуїтивного дитячого досвіду - мовленнєвих навичок.

У формуванні особистості значну роль відіграє вільне володіння мовою, адже воно сприяє формуванню світогляду, загальному розвитку,

налагодженню взаєморозуміння з оточенням, усвідомленню історії рідного краю та культурних традицій народу, а також сприяє глибшому розумінню духовної спадщини суспільства [24, с.170].

Зв'язне мовлення виконує кілька важливих функцій у процесі комунікації:

- Пояснювальна функція забезпечує передачу інформації, пояснення значень, ідей, фактів або подій. При цьому важливо, щоб інформація подавалася зрозуміло, логічно та послідовно, без надлишкових ускладнень.
- Описова функція дозволяє детально розкривати об'єкти, явища чи події. Наприклад, у дитячих творах часто зустрічаються описи природи, людей або тварин, які потребують чіткого та виразного мовного оформлення.
- Розповідна функція використовується для викладу подій або історій у логічній та хронологічній послідовності. Кожен етап події повинен бути тісно пов'язаний із попереднім та наступним, щоб створювати цілісну й зрозумілу розповідь.
- Аргументативна функція: вона полягає у тому, щоб переконати співрозмовника в правдивості або необхідності певної точки зору. Це важлива функція для розвитку критичного мислення та вміння логічно будувати свої висловлювання [29, с. 141-143].

Отже, зв'язне мовлення в рамках початкової освіти є важливою частиною навчального процесу, яке формує не тільки мовленнєві навички, але й інтелектуальні та когнітивні здібності учнів, необхідні для подальшого розвитку.

1.2. Формування зв'язного мовлення молодших школярів як педагогічна проблема

Останніми роками мовленнєвій освіті школярів надають особливого значення, оскільки успіхи в мовленнєвому розвитку визначають ефективність вивчення інших шкільних предметів, створюють передумови для активної й осмисленої участі в суспільному житті, формують у дітей навички мовної

поведінки та культуру мовленнєвого розвитку, необхідні їм в особистому житті. Іншими словами, основна увага приділяється навчанню мови як засобу спілкування та навчанню мовленнєвої діяльності.

Формування зв'язного мовлення молодших школярів є важливим аспектом педагогічної практики, оскільки саме в період початкової освіти закладаються основи мовленнєвої компетенції, що є необхідною умовою успішного навчання та розвитку особистості дитини. Проблема формування зв'язного мовлення в умовах початкової школи має значний педагогічний і психологічний характер і охоплює широкий спектр аспектів - від мовленнєвої діяльності до соціокультурного розвитку учня [41, с. 269].

Мовленнєвий розвиток дитини є центральним аспектом нашого дослідження. Особливої уваги заслуговує перехід від дошкільного до молодшого шкільного віку, адже цей етап є визначальним для становлення особистості. У цей час суспільство оцінює виховний вплив сім'ї, а сама дитина змінює провідну діяльність і набуває нової соціальної ролі – ролі школяра. Саме в цей період відбуваються істотні зміни у психічному розвитку, які зумовлюють появу нових можливостей в інтелектуальній, емоційній, вольовій і особистісній сферах та визначають ставлення дитини до самої себе [63, с. 110].

Такий етап розвитку створює основу для готовності до навчальної діяльності, впливає на успішність у школі й формування довольної поведінки. Виховання мовленнєвої культури варто починати ще з раннього дитинства, причому провідна роль у цьому належить найближчому оточенню – батькам і вчителям початкової школи, які передають дитині соціальний досвід, духовні цінності та національні традиції [43, с. 55].

Відомо, що до п'яти років дитина оволодіває 60% загального лексичного запасу, який забезпечує можливість спілкування, щоб потім розвиватись і вдосконалюватись під активним впливом соціальних факторів. Своєчасне оволодіння мовою – основа розумового розвитку дитини, запорука повноцінного її спілкування з навколишніми людьми. Мовлення маленької дитини формується в спілкуванні з дорослими. В процесі спілкування

виявляється його пізнавальна і наочна діяльність. Оволодіння мовленням зміцнює всю психіку малюка, дозволяє йому сприймати явища більш усвідомлено і довільно [25,с.105].

У початковій школі розвиток мовлення має ґрунтуватися на вивченні теоретичних аспектів мови, оскільки теорія забезпечує систему базових лінгвістичних знань, необхідних для вільного та грамотного володіння мовою та мовленням. Формування мовленнєвої компетентності учнів нерозривно пов'язане з освоєнням структури і системи мови.

Для створення мовної особистості важливо враховувати психологічні дані, оскільки сучасний учитель не може ефективно організувати урок без розуміння цих закономірностей. Практика свідчить, що цей компонент часто залишається поза увагою педагогів. Проте спілкування – це не просто передача інформації, а необхідна умова розвитку дитини як особистості у соціальному середовищі [30, с. 232].

У школі, під впливом вивчення рідної мови, дитина поступово опановує нову форму усного мовлення. Це, на думку вчених, вищий щабель розумового розвитку порівняно із ситуативним. Якщо у першому зміст належить до конкретної ситуації, то в другому забезпечує більш свідомий вираз загальної думки. Сучасні українські дослідники мовленнєвого розвитку наголошують, що період 6-7 років є критичним для формування готовності дитини оволодівати зв'язним мовленням, що включає здатність складати послідовні усні та письмові тексти [30, с. 119]. Зокрема, роботи О. Бондаренко, відомої української педагога і психолога, підкреслює, що саме в цей час у дитини відбуваються суттєві зміни у психолінгвістичних процесах, які формують базу для подальшого розвитку мовленнєвих навичок. Вона зазначає, що ефективне формування зв'язного мовлення є результатом цілеспрямованої педагогічної роботи, що враховує вікові особливості, мотивацію дитини та соціальний контекст навчання [36,с.181].

Шкільні курси мови відзначаються підвищенням наукового рівня, забезпеченням тісного взаємозв'язку між теоретичними знаннями та практичним

опануванням програмного матеріалу, а також спрямовані на формування в учнів умінь і навичок усного та писемного мовлення [6, с. 32].

Процес вивчення мови нерозривно пов'язаний із розвитком мовленнєвої діяльності школярів, що включає збагачення словникового запасу, оволодіння нормами літературної мови на всіх рівнях, а також формування здатності до логічного і послідовного викладу думок. Тому одним із провідних завдань початкової школи є розвиток мовлення молодших учнів [18, с. 19].

Розвинене мовлення людини – це не тільки форма думки, але й сама думка, супутник мислення, джерело свідомості і пам'яті. Образи, описи подій, якостей, характеристик різних проявів людського життя, створені за допомогою мови, є кращими актами пізнавальної діяльності людини. Мовна поведінка є комплексним показником розвитку особистості, що відображає як рівень її інтелектуальних здібностей, так і соціально-виховний потенціал. Сучасні українські психологи, серед яких І. Бех, відомий своїми дослідженнями в галузі мовленнєвого розвитку, підкреслюють, що мовлення виступає не лише як засіб комунікації, але й як інструмент мислення, пізнання та самовираження. Вони наголошують, що мовна діяльність впливає на формування свідомості, пам'яті і креативності дитини, а її якість відображає загальний рівень розвитку і виховання особистості.

В початковій школі закладаються основи мовленнєвої культури, і саме на цьому етапі дитина починає активно використовувати мову як інструмент для вираження своїх думок, емоцій, уявлень. Формування зв'язного мовлення є основною частиною цього процесу, адже саме вміння правильно, послідовно і логічно передавати свої думки, аргументувати свої висловлювання та будувати зв'язний текст є необхідним для успішного навчання [5, с. 35].

Зв'язне мовлення виступає не лише як засіб комунікації, але і як інструмент пізнання. Уміння створювати і розуміти зв'язні висловлювання забезпечує ефективне засвоєння навчального матеріалу, розвиток інтелектуальних здібностей учнів. Виховання у дітей вміння послідовно і логічно

формулювати свої думки є важливим кроком до розвитку критичного мислення і творчого підходу до вирішення завдань.

Формування зв'язного мовлення в учнів початкових класів є складним і багатоплановим процесом, який супроводжується певними педагогічними труднощами:

- Обмежений словниковий запас. Для того щоб учень міг висловлювати свої думки чітко та зрозуміло, йому необхідний достатній лексичний запас. Недостатнє володіння словником є однією з основних проблем у розвитку мовлення молодших школярів. Для її подолання потрібна систематична робота над поповненням лексики через вправи на запам'ятовування нових слів, словосполучень та фраз.

- Труднощі з організацією тексту. Молодші школярі часто вміють скласти окремі речення, але мають проблеми із логічною структурою всього тексту. Це проявляється у складності побудови хронологічної послідовності подій, узгодження частин тексту та правильного використання сполучників і засобів зв'язку між реченнями.

- Проблеми з граматиною та синтаксисом. Зв'язне мовлення потребує граматичної точності та вміння будувати складні речення. Учні початкових класів часто стикаються з труднощами узгодження часів, родів, чисел, а також у побудові складних синтаксичних конструкцій. Ця проблема потребує систематичного опрацювання граматичних правил і спеціальних вправ для розвитку синтаксичної та граматичної компетенції.

- Емоційна незрілість та недостатній розвиток критичного мислення. Успішне формування зв'язного мовлення залежить від емоційної зрілості учня та його здатності аналізувати ситуації. Молодші школярі часто ще не вміють оцінювати власні висловлювання та аргументувати свої думки, що призводить до формування відповідей без внутрішньої логіки або недостатньо обґрунтованих. Це ускладнює їхню комунікацію з однолітками та дорослими [35, с.76–78].

Однією з основних проблем розвитку мовлення першокласників є недостатня комунікативна спрямованість навчального процесу. Традиційні

методики здебільшого орієнтовані на формування знань і уявлень, а питання організації мовленнєвого спілкування та створення мовних ситуацій часто залишаються поза увагою. Відсутність усвідомленої мотивації імітаційний характер вправ не стимулюють учнів до самостійного висловлення думок [11, с. 70].

Ще однією проблемою є відсутність системності у розвитку мовлення. Існуючі навчально-методичні комплекти не забезпечують взаємопов'язану роботу у всіх напрямках мовленнєвого розвитку на кожному уроці. Через це у дітей не формуються початкові уявлення про мову як систему знаків та мовлення як процес створення правильних висловлювань [11, с. 70].

Сучасна школа потребує оновлення методичних підходів і покращення матеріально-методичного забезпечення для розвитку мовлення учнів. Програма початкової школи передбачає формування комунікативних, читацьких та інших ключових компетентностей через різні види мовленнєвої діяльності. Знання з мовознавства мають подаватися у такому обсязі, який сприяє розвитку мовленнєвих умінь молодших школярів [9, с. 160].

Інноваційне навчання спрямоване на розвиток різних форм мислення, творчих здібностей та соціально-адаптаційних можливостей учня [37, с. 137]. Кожна дитина має свій рівень розвитку і по-різному засвоює інформацію, тому застосування індивідуального підходу та інноваційних методів дозволяє враховувати потреби кожного школяра [37, с. 8-9].

Для досягнення високих результатів вчитель повинен планувати уроки так, щоб кожен учень активно висловлював власні думки та не залишався пасивним слухачем. Це передбачає використання нестандартних уроків із застосуванням сучасних інноваційних технологій.

Для подолання окреслених труднощів педагогічний процес має включати різноманітні методи, що забезпечують розвиток зв'язного мовлення учнів початкових класів:

1. Збагачення словникового запасу. Одним із провідних шляхів розширення лексики є виконання вправ, які навчають не лише засвоювати нові

слова, а й активно використовувати їх у мовленні. Важливо, щоб дитина не просто знала значення слова, а й уміла вводити його у висловлювання, добирати синоніми, складати словосполучення та будувати речення.

2. Формування навичок побудови тексту. Для цього застосовуються завдання зі складання плану, створення діалогів, переказу з елементами трансформації, реконструкції оповідань чи ситуацій. Учні мають оволодіти як письмовим, так і усним відтворенням тексту, дотримуючись логічної послідовності.

3. Ігрові технології. Інтерактивні методи, зокрема рольові ігри, драматизації, ситуативні вправи, спонукають дітей до активної мовленнєвої діяльності, сприяють закріпленню мовних структур і стимулюють комунікативну активність.

4. Розвиток граматико-синтаксичної компетентності. Для цього використовуються вправи на правильне узгодження членів речення, побудову складних синтаксичних конструкцій, а також на доцільне використання сполучників і прийменників.

5. Аналіз і самооцінка висловлювань. Цей метод сприяє формуванню критичного мислення: учні вчаться оцінювати як власні висловлювання, так і мовлення однокласників, обґрунтовувати власні думки, знаходити й виправляти помилки [7, с. 176–177].

Успішна робота з розвитку зв'язного мовлення, в першу чергу, залежить від створення певних умов, таких як необхідна увага до мовлення дітей, адекватне мовленнєве середовище, використання зв'язного монологічного висловлювання, оцінка мовлення дитини. Граматично правильне мовлення вчителя, використання віршів, казок, дитячих оповідань допомагає створити відповідне мовленнєве середовище. Наголошується на необхідності використання в молодших класах зв'язної розповіді на певну тему, основою якої служить щось побачене, почуте, пережите дитиною, сприйняте нею через власний досвід, що буде стимулювати дітей до логічного впорядкування думок і вражень, пригадування, відтворення власного досвіду у мовленні.

Отже, формування зв'язного мовлення є складною та багатогранною педагогічною проблемою, що потребує застосування різноманітних методів і підходів. Успішний процес розвитку зв'язного мовлення у молодших школярів є основою для формування їх комунікативних, когнітивних і соціальних навичок, що є необхідними для успішного навчання і адаптації в суспільстві. Важливими умовами цього процесу є відповідна організація навчального процесу, застосування інтерактивних методів та активна участь учнів у мовленнєвій діяльності.

1.3.Інтерактивні методи навчання: сутність, види та педагогічний потенціал

Сьогодні педагогічна наука перебуває на перехідному етапі, що пов'язаний із оновленням як змісту, так і форм освітнього процесу. Важливою проблемою є усвідомлення взаємозв'язку особистості з оточенням та здатність будувати ефективні взаємовідносини з людьми й навколишнім світом.

З цієї точки зору значення навчання комунікації та інтерактивного підходу в освіті важко переоцінити.

Термін «інтерактив» походить з англійської мови: «inter» означає «взаємний», а «act» - «діяти». Слово «інтерактивний» складається з префікса «інтер» (між) та прикметника «активний», що позначає діяльність, енергійність і розвиток [1, с. 69].

Сучасна освіта орієнтується на активне залучення учнів у навчальний процес, розвиток критичного мислення, комунікативних навичок та здатності до самостійного прийняття рішень. Інтерактивні методи навчання виступають ефективним інструментом досягнення цих цілей, адже забезпечують активну взаємодію між учителем та учнями, між самими учнями, стимулюють пізнавальну активність і сприяють розвитку творчості та соціальної компетентності.

Для кращого розуміння концепції інтерактивного навчання та поглядів різних учених пропонується узагальнена таблиця, що відображає основні ідеї та підходи дослідників у цій сфері (див. табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Трактування інтерактивного навчання вітчизняними та зарубіжними дослідниками

Вчений	Основна думка
І.Яцик	Підкреслює, що інтерактивне навчання ґрунтується на прямій взаємодії учнів із навчальним оточенням. Важливою є можливість здобуття нового досвіду через активне включення в процес, що сприяє розвитку самостійності, відповідальності та внутрішньої мотивації до навчання. Акцент робиться на взаємному обміні знаннями та досвідом.
О.Пометун	Розглядає інтерактивне навчання як спосіб пізнання через діалогові форми взаємодії учасників. Основна увага на формуванні навичок спільної діяльності та взаємонавчання, що дозволяє учням навчатися одночасно як об'єкту і суб'єкту навчального процесу.
М. Козяр	Наголошує на актуальності інтерактивних методів у підготовці творчої, конкурентоспроможної особистості. Інтерактивне навчання стимулює критичне мислення, самостійність, здатність застосовувати знання у реальних ситуаціях. Це відповідає вимогам сучасного ринку праці та суспільства.
О. Андрієць	Звертає увагу на значення терміну «інтерактивні методи», який передбачає діалог між учителем і учнями та активну участь усіх учасників освітнього процесу. Інтерактивність забезпечує ефективне засвоєння знань через співпрацю, розвиток мислення та соціальних компетенцій.
О. Горошкіна	Визначає інтерактивні методи як способи міжособистісної взаємодії, що забезпечують реалізацію цілей уроку та формування комунікативного, соціокультурного і виховного потенціалу. Підкреслює значення активної участі всіх учнів у навчанні та формування навичок спільної роботи.
Г. Максимчук	Схоже трактування, підкреслює, що інтерактивні методи сприяють співпраці, діалогізації навчання, розвитку критичного та творчого мислення, підвищенню мотивації. Вчитель і учень стають рівноправними суб'єктами навчання.

В. Сухомлинський	Хоча термін «інтерактивність» тоді не використовувався, у його педагогічних практиках вже простежувалися елементи інтерактивності: групова робота, парна взаємодія, активне включення учнів у навчальний процес. Наголошував на розвитку творчості та співпраці.
Д. Джонсон, Р. Джонсон	Інтерактивне навчання – це групове навчання, де всі учасники активно взаємодіють і несуть спільну відповідальність за досягнення цілей. Акцент на колективній роботі, розвитку комунікативних навичок, критичного мислення та самостійності учнів.
Д. Брунер	Навчання через відкриття: учень активно конструює знання, беручи участь у проблемних завданнях та дослідницьких ситуаціях. Підкреслюється роль активного мислення, самостійного пошуку рішень і розвитку креативності.
Ж. Піаже	Конструктивістський підхід: учень активно будує знання, адаптуючись до нових ситуацій. Навчання розглядається як процес інтеграції досвіду та формування власного розуміння світу через практичну взаємодію.
К. Дьюї	Освіта через досвід і співпрацю; навчання проблемно-орієнтоване. Акцент на активному освоєнні знань, вирішенні реальних задач та критичному осмисленні навчального матеріалу.
Дж. Девіс	Навчання через взаємонавчання та колективні проєкти. Акцент на реальному застосуванні знань, розвитку соціальної відповідальності та здатності до самостійного мислення.

Інтерактивні методи навчання займають важливе місце в сучасній педагогічній практиці, особливо в процесі формування зв'язного мовлення молодших школярів. Вони роблять освітній процес динамічним і привабливим, стимулюють активну взаємодію учнів між собою та з учителем, а також сприяють розвитку комунікативних умінь.

Залучення інтерактивних технологій дозволяє утримувати увагу дітей і створювати додаткові стимули для їхньої пізнавальної активності. Це досягається через використання наочних матеріалів, інтерактивних ігор, групових вправ та різних форм колективної роботи. Такий підхід не лише

полегшує засвоєння навчального матеріалу, а й формує навички співпраці, комунікації та творчого мислення.

Застосування цікавих і різноманітних інтерактивних методів підвищує мотивацію учнів до навчання. Вони з охотою беруть участь у навчальних іграх, рольових завданнях та творчих вправах, що робить процес пізнання емоційно привабливим і водночас ефективним.

У науковій літературі існують різноманітні класифікації інтерактивних методів навчання. Скориставшись науковими й практичними напрацюваннями дослідниці О. Пометун, якою розроблено класифікацію інтерактивних методів навчання за формами навчання залежно від мети уроку та форм організації навчальної діяльності учнів, об'єднуємо їх у групи (див. рис. 1.2).

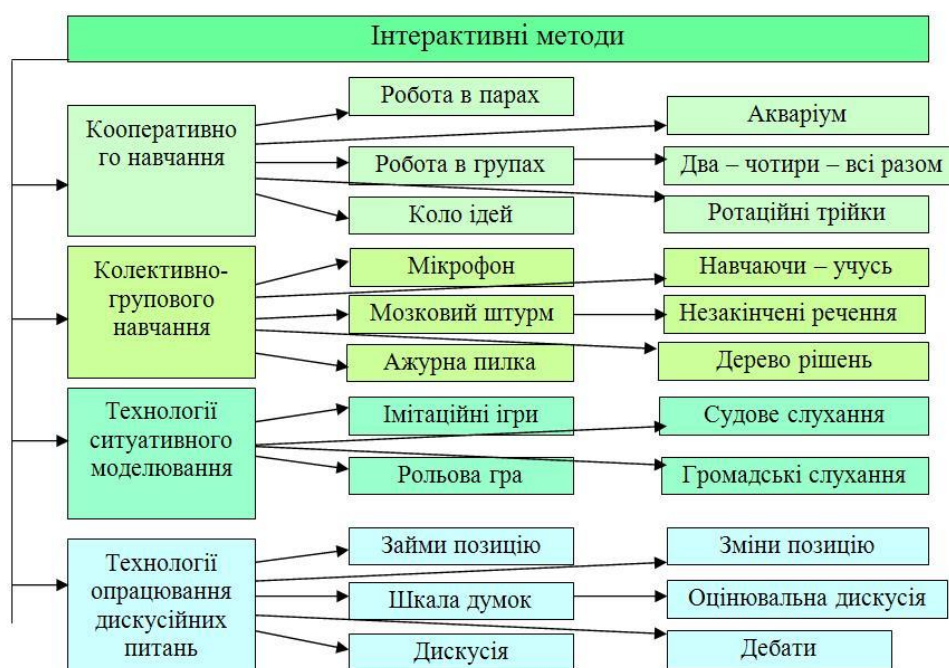

Рис.1.2. Інтерактивні методи навчання

У сучасній початковій школі застосовуються різні види інтерактивних методів, спрямованих на активізацію навчально-мовленнєвої діяльності учнів.

1. Групові дискусії та дебати. Такі форми роботи дозволяють школярам висловлювати власні думки, аргументувати позиції, слухати та поважати погляди

інших. Вони сприяють розвитку критичного мислення, формуванню навичок аналізу інформації, узагальнення та пошуку компромісів.

2. Рольові ігри. Один із найефективніших методів, що дає змогу дітям моделювати різноманітні життєві ситуації, набувати комунікативних і соціальних умінь, розвивати мовлення, працювати в команді та брати на себе відповідальність.

3. Мозковий штурм. Використовується для генерації ідей, пошуку нестандартних рішень та розвитку творчого мислення. У процесі обговорення учні вільно пропонують різні варіанти, що сприяє гнучкості мислення й ефективній взаємодії в групі.

4. Проектна діяльність. Передбачає виконання завдань дослідницького характеру, обробку інформації та створення кінцевого продукту (презентації, макету, виставки тощо). Така діяльність формує навички самостійної роботи, планування, організації часу, а також презентації результатів.

5. Дискусії та обговорення. Вони проводяться на основі текстів, ситуацій чи завдань і спрямовані на розвиток мовлення, уміння аргументувати та послідовно викладати власні думки.

6. Кейс-метод. Полягає у вивченні конкретних (реальних чи умовних) ситуацій, що вимагають аналізу та прийняття рішення. Учні вчать розглядати проблему з різних точок зору, оцінювати факти й робити обґрунтовані висновки [13, с. 220–226].

У сучасній освіті особливе значення має використання різних технологій навчання, які сприяють активній участі учнів, розвитку їхніх комунікативних, творчих та критичних навичок. Для кращого розуміння переваг і обмежень кожного підходу представлено порівняльну таблицю, у якій узагальнено основні методи, сильні та слабкі сторони, а також практичні висновки щодо їх застосування. Ця таблиця допомагає педагогам обрати найбільш ефективні стратегії навчання відповідно до мети уроку та особливостей учнів (див. табл. 1.3.)

Порівняльна характеристика технологій навчання

Підхід	Методи	Коротко	Сильні сторони	Слабкі сторони	Висновок
Кооперативне навчання	Робота в парах, робота в групах, «коло ідей».	Учні працюють разом, діляться знаннями, допомагають один одному досягати спільних цілей.	Підвищує мотивацію, розвиток комунікативних навичок, відповідальності; формує командні навички.	Можлива нерівна участь учнів; важко контролювати внесок кожного; потребує часу на організацію.	Ефективний для формування соціальних та комунікативних навичок, потребує чітких правил та контролю.
Колективно-групове навчання	Мікрофон, мозковий штурм, «ажурна пилка».	Акцент на обговоренні ідей усією групою, стимулює творчість та критичне мислення.	Стимулює креативність, розвиток логіки, самовираження; формує вміння слухати інших.	Переважає сильніший голос у групі; слабші учні можуть залишитися поза процесом; потребує ефективного модератора.	Добрий для розвитку творчих і критичних навичок, потребує підтримки всіх учасників.
Технології ситуативного моделювання	Імітаційні ігри, рольові ігри.	Відтворення реальних життєвих ситуацій, що дозволяє практикувати прийняття рішень і соціальні навички.	Формує практичні навички, соціальну компетентність; допомагає зрозуміти наслідки дій.	Потребує багато часу на підготовку; деякі учні можуть соромитися брати участь; потрібні ресурси.	Дуже ефективний для практичного засвоєння знань та формування соціальних навичок, потребує ретельного планування.
Технології опрацювання дискусійних питань	«Займи позицію», шкала думок, дискусія	Учні формулюють і відстоюють власну думку, аналізують інформацію та ведуть дискусію	Розвиває критичне мислення, уміння аргументувати; навчає слухати інших і працювати в команді	Деяким учням важко формулювати думки; можливий конфлікт між учасниками; потребує досвідченого модератора	Ефективний для розвитку аналітичного та критичного мислення, потребує підтримки модератора, особливо для слабших учнів

Водночас, для більш ґрунтовного дослідження важливо розглянути конкретні методичні системи та апробовані технології, які застосовуються в освітньому процесі та довели свою ефективність.

До таких належать:

1. Рольові ігри передбачають відтворення реальних життєвих або професійних ситуацій, у яких учні виконують певні ролі та приймають рішення відповідно до обставин. Під час таких ігор учні:

- практикують прийняття рішень у безпечному навчальному середовищі, аналізують можливі наслідки своїх дій;
- розвивають соціальні та комунікативні навички, навчаючись взаємодіяти з іншими учасниками, висловлювати власну думку і слухати інших;
- формують емпатію, розуміючи погляди та позиції інших учнів;
- вчаться співпрацювати у команді, розподіляти ролі та відповідальність, вирішувати конфлікти.

2. Метод проєктів передбачає організацію діяльності учнів на основі створення власного продукту або результату спільної роботи. У процесі реалізації проєкту учні:

- самостійно планують та організовують роботу, визначають цілі та завдання;
- займаються дослідженням та аналізом інформації, інтегруючи знання з різних предметів;
- розвивають креативність та критичне мислення, шукаючи нестандартні рішення;
- формують організаторські здібності та вміння працювати в команді, координуючи дії та відповідальність за результат;
- презентують результат, що дозволяє розвивати навички публічних виступів і аргументованої презентації.

3. Інтерактивні вправи з використанням ІКТ

Інтерактивні вправи з ІКТ включають різноманітні форми: онлайн-опитування, вікторини, навчальні ігри, мультимедійні презентації, інтерактивні платформи та симуляції. Такі вправи дозволяють:

- активізувати навчальний процес, підвищуючи мотивацію та залученість учнів;
- розвивати цифрову компетентність, вміння користуватися сучасними технологіями для навчання та самостійного пошуку інформації;
- адаптувати навчальний матеріал під індивідуальні потреби та рівень підготовки учнів;
- стимулювати самостійне та групове навчання, використовуючи інтерактивні завдання та колективні ігри [15, с.82-84].

Нижче наведено порівняльну характеристику основних інтерактивних методів навчання, які застосовуються у сучасній освітній практиці. Таблиця містить опис методів, їхні цілі та механізми дії, приклади використання у навчальному процесі, а також оцінку практичної ефективності. Такий аналіз дозволяє наочно побачити сильні сторони кожного підходу та визначити оптимальні способи їх застосування для розвитку ключових компетентностей учнів (див. табл. 1.4)

Таблиця 1.4

Порівняльна характеристика інтерактивних методів навчання

Метод	Суть і механізм дії	Переваги	Недоліки
Рольові ігри	Моделювання реальних життєвих, соціальних або професійних ситуацій; учні виконують ролі, приймають рішення, аналізують наслідки, співпрацюють у команді	Розвиток критичного мислення; соціальної компетентності; комунікативних навичок; емпатії; навичок командної роботи	Деякі учні можуть соромитися; потребує ретельної підготовки сценарію; часові витрати

Метод проєктів	Створення продукту або результату діяльності; планування, дослідження, аналіз інформації; координація дій у команді; презентація результату	Розвиток творчості та самостійності; організаторських здібностей; критичного мислення; роботи в команді; інтеграція міжпредметних знань	Потребує значного часу на реалізацію; не всі учні активно залучені; можливі складності з координацією команди
Інтерактивні справи з ІКТ	Використання онлайн-опитувань, вікторин, навчальних ігор, мультимедійних презентацій, інтерактивних платформ; адаптація матеріалу під індивідуальні потреби	Підвищення мотивації; активізація навчального процесу; розвиток цифрових компетентностей; стимулювання самостійного навчання	Потребує технічного забезпечення та знань ІКТ; можливі технічні проблеми; обмежений доступ до інтернету або обладнання

Інтерактивні методи навчання мають значний потенціал у розвитку зв'язного мовлення молодших школярів, оскільки вони роблять освітній процес більш активним, динамічним і наближеним до реальних комунікативних ситуацій. Передусім, ці методи сприяють активізації пізнавальної діяльності: учні не залишаються пасивними спостерігачами, а залучаються до обговорень, аналізу та висловлення власних думок, що забезпечує глибше засвоєння матеріалу й формує навички самостійного мислення. Водночас інтерактивні технології стимулюють розвиток комунікативних умінь, адже під час дискусій, рольових ігор чи групових проєктів діти вчаться формулювати власні судження, слухати інших та співпрацювати.

Не менш важливим є їхній вплив на формування критичного мислення та аналітичних здібностей: учні навчаються оцінювати інформацію, розглядати різні точки зору й аргументувати власну позицію. Крім того,

інтерактивні форми роботи істотно підвищують мотивацію до навчання, адже створюють позитивний емоційний фон, роблять навчальний процес цікавим та захопливим. Важливим результатом застосування інтерактивних методів також є розвиток умінь колективної взаємодії – здатності працювати у групі, домовлятися, враховувати позиції інших. У підсумку, інтерактивні технології виступають дієвим засобом удосконалення навичок зв'язного мовлення, оскільки вимагають від учнів будувати логічні й послідовні висловлювання, брати участь в обговореннях та створювати зв'язні тексти у процесі навчальної діяльності [27, с. 139–142].

У сучасному суспільстві навчання можна організувати таким чином, що джерелом знань виступатиме не тільки вчитель, а й комп'ютер, телевізор, відео. Учні, відповідно, повинні вміти осмислювати отриману інформацію, трактувати її, застосовувати в конкретних умовах; водночас думати, розуміти суть речей, вміти висловлювати особисту думку. Саме цьому сприяють інтерактивні технології навчання [31с.90].

Сучасні українські дослідники інтерактивних технологій, зокрема Л. Пироженко, О. Пометун, І. Титаренко та Т. Ковальчук, наголошують на важливості формування комунікативної компетентності, активної взаємодії та використанні мультимедійних засобів для підвищення ефективності навчання. Їхні роботи висвітлюють теоретичні основи та практичні методики впровадження інтерактивних технологій у різних освітніх закладах.

Для роботи за інтерактивними технологіями вчителю необхідно змінити свої особисті підходи до навчання, а в учнів у такому разі повністю змінюється життя в класі. Тому для роботи за даними технологіями вчителю необхідно певна підготовка (дидактична, моральна) та учням, як і вчителю, треба звикнути до них [16, с. 15].

Інтерактивні технології навчання О. Пометун, Л. Пироженко поділили на чотири групи:

- парне навчання (робота учня з учителем чи однолітком один на один);
- фронтальне навчання;

- навчання у грі;
- навчання у дискусії [17, с. 13].

Під час роботи в парах учні можуть виконувати такі завдання: обговорювати навчальне завдання або короткий текст; проводити коротке інтерв'ю та визначати думку партнера щодо певного питання чи твердження; здійснювати критичний аналіз роботи один одного; формулювати підсумки з теми, що вивчається.

До фронтальних технологій інтерактивного навчання належать методи, які передбачають спільну роботу всього класу одночасно. Наприклад, це обговорення проблеми у загальному колі, що часто поєднується з іншими навчальними технологіями [8, с. 35].

До технологій навчання у грі відносяться імітації, рольові ігри, драматизація.

Учасники навчального процесу, за ігровою моделлю, перебувають в інших умовах, аніж у традиційному навчанні. Учням надають максимальну свободу інтелектуальної діяльності, що обмежуються лише конкретними правилами гри. Учні самі обирають свою роль у грі; висуваючи припущення про ймовірний розвиток подій, створюють проблемну ситуацію, шукають шляхи її вирішення, покладаючи на себе відповідальність за обране рішення. Вчитель в ігровій моделі – інструктор (ознайомлення з правилами гри, консультації під час її проведення), суддя-рефері (коригування і поради стосовно розподілу ролей), тренер (підказки учням з метою прискорення проведення гри), головуєчий, ведучий (організатор обговорення) [37, с. 292].

Технології навчання через дискусію є важливим засобом активізації пізнавальної діяльності учнів, адже дискусія передбачає широке публічне обговорення спірного питання. Вона розглядається як метод публічної суперечки, метою якого є зіставлення різних точок зору, пошук істини та правильного вирішення проблемного питання [16, с. 12].

Дискусія сприяє розвитку критичного мислення, допомагає учням визначати власну позицію, формує навички аргументованого відстоювання

думки та поглиблює знання з конкретної теми. У сучасній школі застосовуються різні форми дискусій, серед яких: «метод ПРЕС», «обери позицію», «зміни позицію», «неперервна шкала думок», «дискусія в стилі телевізійного ток-шоу», «дебати» [45, с. 77].

Основними напрямками активізації навчальної діяльності є проблемне навчання, діалогічне навчання та використання активних методів, таких як навчальні ігри та дискусії у поєднанні з практичною діяльністю.

Інтерактивні (діалогічні) методи передбачають координацію та узгодження обміну інформацією, а також систематизацію отриманих знань. У процесі інтерактивного навчання взаємодія не обмежується простою схемою «питання–відповідь». Результатом таких дій учнів може бути як підтвердження, так і спростування висунутої гіпотези [31, с. 63].

У межах гуманістичної педагогіки, або педагогіки підтримки інтерактивні методи навчання стають не просто елементами методик, не просто засобами навчання, а основою методик і технологій.

Ще однією важливою особливістю є те, що інтерактивні методи навчання відносяться до активних методів навчання, тобто до:

- методів, при яких діяльність того, кого навчають, носить продуктивний, творчий, пошуковий характер;
- методів, що стимулюють пізнавальну діяльність учнів і будуються на діалогах, що припускають вільний обмін думки про шляхи рішення тієї чи іншої проблеми.

Отже, інтерактивні методи навчання є ефективними інструментами для розвитку зв'язного мовлення у молодших школярів. Вони не лише сприяють активному залученню учнів у навчальний процес, але й розвивають важливі когнітивні та комунікативні здібності. Використання інтерактивних методів дозволяє створити сприятливі умови для розвитку мовленнєвої активності учнів, формування їх здатності до логічного і послідовного викладу думок, а також до ефективної комунікації в різноманітних соціальних ситуаціях.

1.4.Критерії, показники та рівні зв'язного мовлення дітей молодшого шкільного віку з інтелектуальними порушеннями

Поняття «критерії» (від грец. *kriterion* – засіб для судження) означає ознаку, на підставі якої оцінюється, визначається або класифікується певна якість. Критерії є оцінкою характеристики сутності того чи іншого явища, процесу або поняття. Він визнає не тільки норму, але й виступає як ідеальний еталон найвищого рівня досліджуваного процесу або явища. Класифікація критеріїв повинна враховувати динамічність педагогічного процесу. Кожний критерій повинен бути діагностичним, виявлятися на всіх рівнях діяльності, враховувати або відбивати взаємодію структурних компонентів змісту аналізованого поняття [1, с. 205].

Зв'язне мовлення є однією з ключових форм мовленнєвої діяльності, що відображає рівень розвитку комунікативної компетентності дитини. Для учнів молодшого шкільного віку з інтелектуальними порушеннями розвиток зв'язного мовлення має особливе значення, оскільки воно слугує основою для навчання, соціальної адаптації та подальшого особистісного розвитку [1, с. 178].

Мовлення виконує функцію передачі думок, емоцій, намірів та мотивів дитини, тоді як зв'язне мовлення передбачає організацію цих повідомлень у логічно структуровані, послідовні та цілісні висловлювання. У випадку дітей з інтелектуальними порушеннями ці процеси можуть ускладнюватися специфічними труднощами, що обумовлює потребу у диференційованому підході до оцінки та корекції мовленнєвих навичок [36, с. 78].

Розглядаючи зв'язне мовлення дітей з інтелектуальними порушеннями, сучасні українські дослідники (Л.М. Тарасенко, І.М. Гречаник, О.М. Семенова) виділяють низку основних критеріїв, за якими оцінюють рівень мовленнєвого розвитку.

1. Лексико-семантичний критерій:

- Обсяг і якість словникового запасу - діти з інтелектуальними порушеннями мають звужений активний словник, переважно загальні назви

предметів, дій, прості прикметники. Складні, абстрактні, узагальнюючі поняття освоюються із значними труднощами.

- Адекватність використання слів - часто трапляються семантичні помилки, невідповідність слова контексту, плутанина у синонімах, антонімах.

- Словотворчі навички — утворення форм слів (відмінки, числа) може бути нестійким.

2. Граматичний критерій:

- Рівень опанування морфологією - діти нерідко мають труднощі у правильному використанні відмінків, чисел, часів дієслів.

- Побудова речень - переважання простих за структурою речень, проблеми зі складнопідрядними, складносурядними реченнями.

- Вживання службових частин мови - сполучників, прийменників, займенників, що знижує когерентність висловлювання.

3. Фонетико-артикуляційний критерій:

- Чіткість вимови - наявність або відсутність логопедичних дефектів, що ускладнюють сприйняття мовлення.

- Рівень артикуляційної культури - правильно сформовані звуки, відсутність замін, пропусків, спотворень.

4. Когнітивний (логіко-смісловий) критерій:

- Послідовність і логічність мовлення - здатність будувати висловлювання, що мають внутрішню структуру: вступ, основну частину, висновок.

- Аргументація і пояснення - наявність причинно-наслідкових зв'язків у мовленні, вміння обґрунтувати думку.

- Використання зв'язкових слів і сполучників - що сприяє цілісності тексту.

5. Комунікативний критерій:

- Адекватність мовлення у соціальному контексті - врахування співрозмовника, ситуації, мети спілкування.

- Підтримка діалогу - здатність до активного слухання, реагування на запитання, підтримки теми.
- Правила мовленнєвого етикету - ввічливість, послідовність, паузи [11, с. 183-186].

Для діагностики та корекції мовленнєвого розвитку дітей з інтелектуальними порушеннями застосовують такі показники:

- **Обсяг мовлення** – враховується кількість слів у висловлюванні, число речень і їхня складність; часто зустрічаються короткі або фрагментарні конструкції.
- **Структурна організація** – оцінюється наявність елементів, таких як вступ, основна частина та висновок, що забезпечує логіку та послідовність висловлювань.
- **Рівень мовленнєвої активності** – визначається ініціативністю у спілкуванні, здатністю починати та підтримувати розмову.
- **Адекватність змісту** – перевіряється відповідність темі, відсутність зайвих або нерелевантних висловлювань.
- **Використання невербальних засобів** – міміка, жести, поза, які підтримують або замінюють словесне мовлення [2, с. 88].

Виділяють кілька рівнів сформованості мовлення у дітей з інтелектуальними порушеннями. Українські дослідники І. Гречаник, Л. Тарасенко та О. Семенова детально описали кожен із них:

- **Елементарний рівень**

На цьому рівні дитина використовує поодинокі слова або короткі фрази, часто без логічної послідовності. Висловлювання фрагментарні; дитина може висловлювати прості бажання чи потреби, але не формує цілісні мовленнєві конструкції. Це початкова стадія формування мовлення, коли дитина лише освоює словниковий запас і базові комунікативні навички.

- **Середній рівень**

Дитина починає складати прості речення з елементами логічної послідовності. Під підтримкою дорослого вона здатна описувати події та

розповідати про власний досвід. Проте складні синтаксичні конструкції залишаються проблемними. На цьому рівні спостерігається поступове ускладнення мовлення та формування зв'язку між реченнями.

- **Просунутий рівень**

Дитина може будувати складні речення і формувати цілісні висловлювання з елементами аналізу, порівняння та узагальнення. Вона здатна підтримувати діалог, логічно висловлювати власну позицію. Цей рівень підкреслює важливість розвитку аналітичного та критичного мислення в процесі формування мовленнєвих навичок [6, с. 118–125].

Уповільнення темпів мовленнєвого розвитку зумовлює необхідність регулярного повторення та поступового ускладнення завдань. Лексико-граматичні дефекти, що характерні для таких дітей, впливають на якість і повноту мовлення, тому потребують цілеспрямованої корекції через спеціальні вправи. Зниження пам'яті та уваги ускладнює сприйняття й відтворення довгих текстів, що потребує використання додаткових візуальних та моторних підтримок, таких як малюнки, жести та пальчикова гімнастика.

Ігрові форми навчання, рекомендовані в працях зазначених авторів, значно підвищують мотивацію дітей та ефективність корекції.

Для корекційної роботи з дітьми молодшого шкільного віку з інтелектуальними порушеннями рекомендується:

- Проводити систематичну діагностику на основі критеріїв і показників, які описані в працях І. Гречаник, Л. Тарасенко, О. Семенової, щоб визначити індивідуальний рівень мовленнєвого розвитку дитини.
- Розробляти індивідуальні програми з урахуванням особливостей кожної дитини.
- Використовувати інтерактивні, ігрові, комунікативні методики (рольові ігри, дидактичні вправи, творчі завдання), що сприяють активізації мовленнєвої діяльності.
- Залучати батьків до процесу корекції, пояснюючи їм методи підтримки мовлення вдома.

- Регулярно моніторити прогрес і своєчасно коригувати завдання та підходи відповідно до динаміки розвитку [39, с. 119].

Отже, зв'язне мовлення є ключовим показником мовленнєвого та когнітивного розвитку дітей молодшого шкільного віку з інтелектуальними порушеннями. Його формування вимагає системної діагностики за чіткими критеріями та показниками, що охоплюють лексико-граматичні, фонетичні, когнітивні та комунікативні аспекти. Визначення рівнів мовленнєвого розвитку дозволяє розробляти індивідуальні корекційні програми. Ефективність корекційної роботи підвищується за умов використання ігрових методів, візуальних опор і залучення батьків.

Висновки до розділу 1

Узагальнюючи результати аналізу матеріалів першого розділу, можна зробити такі висновки:

1. **Поняття зв'язного мовлення** охоплює процес послідовного, логічного й виразного передавання власних думок, почуттів та інформації за допомогою мови. Це не лише засіб спілкування між людьми, а й уміння будувати цілісні висловлювання - розповіді, пояснення, відповіді на запитання тощо, тобто здійснювати конструктивну та змістовну комунікацію.

2. **Зв'язне мовлення молодших школярів** розглядається як важливий компонент мовленнєвої діяльності й компетентності дитини. У віці від 6 до 12 років учні навчаються виражати власні думки, почуття й ідеї у формі зв'язних висловлювань, діалогів, розповідей. Розвиток зв'язного мовлення сприяє не лише успішному навчанню, а й становленню соціальних навичок, умінню співпрацювати та спілкуватися в різних життєвих ситуаціях. Основними напрямками цього розвитку є: збагачення словникового запасу, формування граматичної правильності мовлення, удосконалення навичок розуміння усного й писемного мовлення, розвиток умінь створювати зв'язні висловлювання, формування мовленнєвої культури тощо.

3. **Творча проєктна діяльність** виступає ефективним засобом розвитку мовленнєвої компетентності учнів початкових класів. Вона активізує комунікативні вміння дітей у процесі взаємодії з ровесниками та вчителем, сприяє формуванню пізнавального інтересу, творчої ініціативи, естетичного смаку, розширенню уявлень про навколишній світ. Завдяки творчим проєктам учні розвивають мовлення, фантазію, навички самовираження й співпраці. Під час реалізації таких проєктів доцільно застосовувати сучасні інтерактивні технології - мультимедійні презентації, інтелект-карти, цифрові засоби візуалізації тощо.

РОЗДІЛ 2

МЕТОДИЧНЕ ТА ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ФОРМУВАННЯ ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

2.1. Організація та методика дослідження (мета, завдання, етапи, вибірка, методи)

У цьому розділі розкривається зміст дослідно-експериментальної роботи з розвитку зв'язного мовлення молодших школярів з інтелектуальними порушеннями легкого ступення засобами інтерактивного навчання, проведеної впродовж 2 місяців на базі ліцею №2 м. Покров, Дніпропетровської обл., в якій брали участь учні 3 класу.

Дослідно-експериментальна робота здійснювалася поетапно та передбачала проведення трьох етапів педагогічного експерименту - констатувального, формувального та контрольного.

Діагностична робота з дітьми з інтелектуальними порушеннями легкого ступеня підпорядковується основним законам діагностичного дослідження. При діагностуванні ми керувалися принципами, які були сформульовані Л. Виготським і розвинені іншими дослідниками (С. Рубінштейном, Г. Волковою) [4, с.114]:

1. Принцип гуманізму – будь-яке дослідження має на меті визначення рівня розвитку дитини. Діагноз передбачає не тільки встановлення існуючого рівня розвитку, але і виявлення його резервів.

2. Принцип об'єктивності і науковості передбачає, що психічний розвиток має бути розкрито в власних закономірностях, а не за аналогією з психічним розвитком дорослого.

3. Принцип детермінізму означає, що будь-яке психічне явище взаємопов'язане з іншим, і викликається цілим комплексом причин. Важливо

зрозуміти причинно-наслідкові зв'язки становлення тих чи інших психічних особливостей. Треба пам'ятати, що ці зв'язки можуть бути обумовлені тимчасовими і минушими явищами. Причини можуть мати біогенний, соціогенний і психогенний характер.

4. Принцип розвитку психіки в діяльності передбачає, що психічні особливості дитини знаходяться в становленні і основною умовою їх розвитку є та чи інша діяльність. Діяльність – це одна з умов розвитку психіки і одна з аспектів її вивчення.

5. Принцип індивідуального та особистісного підходу означає, що загальні закони психічного розвитку проявляються у кожної дитини своєрідно і неповторно.

6. Принцип комплексності, системності та систематичності передбачає послідовність. Повинні простежуватися всі сторони розвитку, з прогнозуванням його ходу. Важливо визначити кожного властивості в структурі психіки, її взаємозв'язок з іншими сторонами психічного розвитку.

Мета експериментальної роботи: вивчення особливостей впливу засобів інтерактивного навчання на розвиток зв'язного мовлення молодших школярів з інтелектуальними порушеннями.

Завдання дослідження:

- провести діагностику стану розвитку зв'язного мовлення в учні початкової школи з інтелектуальними порушеннями;
- розробити систему роботи з розвитку зв'язного мовлення молодших школярів засобом інтерактивного навчання;
- на її основі розробити та практично апробувати систему інтерактивного навчання з учнями експериментальної групи;
- визначити вплив та доцільність організації інтерактивного навчання, спрямованих на розвиток зв'язного мовлення молодших школярів з інтелектуальними порушеннями.

Гіпотеза дослідження полягає у припущенні, що розвиток зв'язного мовлення у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями буде більш ефективним за таких умов:

- 1) систематичного впровадження методів інтерактивного навчання під час уроків ;
- 2) створення відповідного освітнього середовища для самостійної творчої діяльності дитини;
- 3) забезпечення співпраці та співтворчості усіх учасників освітнього процесу;
- 4) використання проблемних запитань, які змушують дитину шукати відповіді, розв'язувати задачі й загадки, відповідні життєвому досвіду та рівню розвитку дитини.

У розділах 2.1–2.4 кваліфікаційної роботи представлений детальний опис кожного із вищенаведених етапів дослідно-експериментальної роботи.

2.2. Сучасний стан сформованості зв'язного мовлення в дітей молодшого шкільного віку з інтелектуальними порушеннями

Цей розділ присвячений аналізу змісту констатувального етапу дослідно-експериментальної роботи, метою якого стало визначення вихідного рівня розвитку зв'язного мовлення у молодших школярів з інтелектуальним порушенням легкого ступеня , які стануть учнями контрольної та експериментальної груп.

Завдання етапу:

- 1) підібрати методичний інструментарій для проведення діагностики вихідного рівня розвитку зв'язного мовлення молодших школярів з інтелектуальним порушенням , які навчаються в 3 класі;
- 2) провести обстеження учнів 3 класів щодо рівня розвитку зв'язного мовлення молодших школярів і визначити експериментальної групи та контрольної групи за результатами констатувального етапу дослідження;

3) провести аналіз отриманих результатів.

На даному етапі дослідно-експериментальної роботи було проведено аналіз сучасної психолого-педагогічної та методичної літератури, наукових публікацій щодо особливостей розвитку зв'язного мовлення молодших школярів з інтелектуальними порушеннями легкого ступеня, а також вивчено багато методик, спрямованих на визначення стану сформованості окремих аспектів зв'язного мовлення дітей молодшого шкільного віку з ООП (використання фразового мовлення, уміння переказувати прочитаний/прослуханий текст тощо). Як результат, нами було визначено низку критеріїв і показників (див.табл. 2.1), а також рівнів розвитку зв'язного мовлення в учнів початкової школи з інтелектуальними порушеннями.

Таблиця 2.1

Критерії та показники розвитку зв'язного мовлення молодших школярів з інтелектуальними порушеннями легкого ступеня

Критерій	Показники	Високий рівень	Середній рівень	Низький рівень
Лексичний	Обсяг активного словника	Має достатній словниковий запас, активно користується ним у висловлюваннях, правильно добирає слова	Словниковий запас обмежений, часто вживає повтори, добирає слова з допомогою вчителя	Дуже бідний словниковий запас, переважно використовує одні й ті ж слова, потребує постійної підказки
	Уміння добирати слова за змістом			
	Використання синонімів, антонімів			
Граматичний	Побудова речень	Речення граматично правильні, різноманітні за структурою, може скласти складні речення	Допускає помилки в узгодженні, переважно прості речення, іноді складні з допомогою	Часті граматичні помилки, користується лише простими реченнями, уривчасте мовлення
	Узгодження слів у роді, числі, відмінку			

	Використання складних речень			
Фонетико-фонематичний	Чіткість звуковимови	Вимова звуків правильна, фонематичний слух розвинений, легко виділяє звуки	Є окремі порушення у вимові, іноді плутає подібні звуки, виділяє з допомогою	Багато помилок у вимові, не розрізняє подібні звуки, потребує допомоги у всіх завданнях
	Уміння виділяти звуки у словах			
	Розрізнення подібних звуків			
Змістовий	Здатність передати основну думку	Уміє логічно, послідовно передати зміст, виділяє головне, будує розгорнуті висловлювання	Передає зміст частково, є порушення у послідовності, виділяє головне лише з допомогою	Не вміє передати зміст, мовлення уривчасте, головне не виділяє
	Послідовність викладу			
	Уміння виділити головне			
Комунікативний	Уміння вести діалог	Вільно вступає в діалог, правильно користується етикетними формами, активний у спілкуванні	Вступає в діалог з допомогою, вживає обмежений набір етикетних слів, середня активність	Уникає діалогу, не користується етикетними словами, мовлення ситуативне, пасивний
	Використання мовленнєвих етикетних форм			
	Активність у спілкуванні			

Схарактеризуємо діагностичний інструментарій, обраний нами для проведення констатувального етапу дослідження рівня розвитку зв'язного мовлення у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями легкого ступеня.

1.Інтерактивна методика «Склади розповідь за серією онлайн-картинок» (адаптація методики Л. С. Виготського та С. Р. Рубінштейна) має за мету визначення рівня сформованості у дітей навичок послідовного викладу думок та побудови логічно завершених висловлювань за візуальними опорами. Учням пропонується серія з 3–4 картинок у цифровому форматі, які необхідно розташувати у правильній послідовності та скласти за ними розповідь. З огляду на особливості дітей з інтелектуальними порушеннями легкого ступеня, серії картинок добиралися максимально простими та виразними, а для полегшення виконання завдання використовувалися додаткові навідні запитання.

Оцінювання здійснюється за трирівневою шкалою: «Високий рівень» (18–20 балів); «Середній рівень» (10–17 балів); «Низький рівень» (0–9 балів).

2.Інтерактивна методика «Ланцюжок історій» (авторська адаптація) спрямована на діагностику сформованості навичок монологічного мовлення, вміння вибудовувати логічні смислові зв'язки та творчої уяви. У процесі синхронного онлайн-заняття кожен учень по черзі додає речення до історії, створюючи спільний текст. Для дітей з інтелектуальними порушеннями легкого ступеня використовувалися спрощені завдання: пропонувався готовий зачин або візуальна опора (картинка), дозволялося висловлюватися короткими реченнями чи словосполученнями.

Оцінювання здійснюється за такою шкалою: «Високий рівень» (16–20 балів); «Середній рівень» (9–15 балів); «Низький рівень» (0–8 балів).

3.Ігрова методика «Віртуальний театр казки» (авторська адаптація) використовується з метою визначення сформованості навичок використання в мовленні зачинів і кінцівок, розгортання простого сюжету та переказу. Учням пропонувалося обрати персонажів та елементи сюжету у віртуальній презентації PowerPoint та скласти коротку казку. Для дітей з інтелектуальними порушеннями легкого ступеня завдання адаптоване: кількість варіантів вибору зменшувалася до двох, переказ дозволявся у скороченій формі (3–4 речення), використовувалася додаткова візуалізація (анімація, звукові ефекти).

Система оцінювання передбачає три рівні: «Високий рівень» (21–25 балів); «Середній рівень» (12–20 балів); «Низький рівень» (0–11 балів).

У межах нашого дослідження проведення діагностичного обстеження учнів 3 класу проводилося у складі 5 дітей з інтелектуальними порушеннями легкого ступеня.

На рис. 2.2 представлені результати проведеної діагностики щодо визначення когнітивного критерію розвитку зв'язного мовлення в учнів, які навчаються в 3 класі (інтерактивна методика «Склади розповідь за серією онлайн-картинок» (адаптація методики Л. С. Виготського та С. Р. Рубінштейна) на констатувальному етапі.

3 клас (когнітивний критерій)

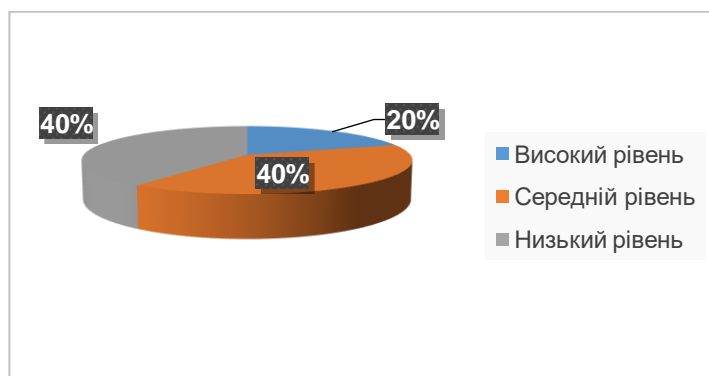

Рис. 2.2. Рівень розвитку зв'язного мовлення в учнів 3 класу за методикою «Склади розповідь за серією онлайн-картинок» (адаптація методики Л. С. Виготського та С. Р. Рубінштейна, когнітивний критерій) на констатувальному етапі.

Згідно з результатами дослідження за інтерактивною методикою «Склади розповідь за серією онлайн-картинок» (адаптація методики Л. С. Виготського та С. Р. Рубінштейна), серед п'яти дітей з інтелектуальними порушеннями легкого ступеня спостерігається наступний рівень сформованості навичок послідовного викладу думок та побудови логічно завершених висловлювань: високий рівень – у 1 дитини (20%), середній рівень – у 2 дітей (40%), низький рівень – у 2 дітей (40%) (рис. 2.1-2.2).

Діти з високим рівнем можуть логічно послідовно викладати події за серією картинок, використовуючи повні речення та адекватні зв'язки між ними. Учні із середнім рівнем демонструють уміння скласти розповідь, проте інколи допускають логічні або послідовні помилки, потребуючи додаткових запитань для уточнення деталей. Діти з низьким рівнем частково розуміють зміст зображень та не завжди дотримуються послідовності, їхні висловлювання є фрагментарними і часто не завершеними.

Ці результати свідчать про те, що для більшості дітей необхідне додаткове формування навичок планування розповіді та використання логічних зв'язок між подіями, а також продовження роботи з візуальними опорами та навідними запитаннями для підтримки зв'язного мовлення.

Показники стану розвитку оперативного критерію розвитку зв'язного мовлення в молодших школярів 3 класу за інтерактивною методикою «Ланцюжок історій» (авторська адаптація) наведені на рис. 2.3.

3 клас (оперативний критерій)

Рис. 2.3. Рівень сформованості в учнів 3 класу уміння швидко та активно додавати речення до спільної історії за методикою «Ланцюжок історій» (авторська адаптація)

Згідно з результатами виконання інтерактивної методики «Ланцюжок історій» за оперативним критерієм (швидкість і активність додавання речень до спільної історії), серед п'яти дітей з інтелектуальними порушеннями легкого

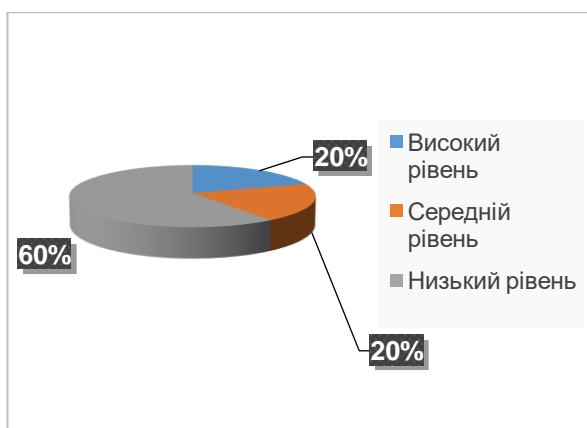
ступеня спостерігається такий розподіл рівнів: високий – 0%, середній – 20% (1 дитина), низький – 80% (4 діти) (рис. 2.3).

Діти з середнім рівнем оперативності потребують стимулу або навідних запитань для внесення власного внеску в історію, що свідчить про певні труднощі у швидкості мовленнєвої продукції та плануванні висловлювань. Діти з низьким рівнем оперативного критерію долучаються до процесу рідко, роблять паузи, що відображає обмеження у швидкому формуванні та вираженні мовленнєвих ідей.

Таким чином, результати дослідження демонструють, що оперативний компонент монологічного мовлення у дітей з інтелектуальними порушеннями легкого ступеня розвинутий недостатньо і потребує цілеспрямованої корекційної роботи для стимуляції швидкої та послідовної мовленнєвої активності.

На рис. 2.4. представлені отримані результати проведеної діагностики експресивного критерію розвитку зв'язного мовлення в учнів початкової школи за Ігровою методикою «Віртуальний театр казки» (авторська адаптація) у межах констатувального етапу нашого дослідження.

Зклас (експресивний критерій)

2.4. Рівень розвитку експресивного мовлення в учнів за ігровою методикою «Театр казки» (експресивний критерій) на констатувальному етапі

Згідно з результатами виконання ігрової методики «Віртуальний театр казки» за експресивним критерієм (уміння використовувати зачини й кінцівки, розгортати сюжет та здійснювати короткий переказ), серед п'яти дітей з

інтелектуальними порушеннями легкого ступеня спостерігається такий розподіл рівнів: високий рівень – у 1 дитини (20%), середній рівень – у 1 дитини (20%), низький рівень – у 3 дітей (60%) (див.рис. 2.4).

Учень з високим рівнем здатний самостійно обрати персонажів і сюжетні елементи, логічно побудувати коротку казку із зачином і завершенням, використовуючи прості, але послідовні висловлювання. Дитина із середнім рівнем справляється із завданням за умови підтримки (додаткових запитань, підказок або повторної візуалізації). Її казка здебільшого містить логічний сюжет, але може бути неповною (відсутній зачин чи кінцівка) або обмежується лише описом подій. Діти з низьким рівнем експресивного критерію не змогли побудувати завершену розповідь, їхні висловлювання були уривчастими, маловиразними, обмежувалися окремими словами чи фразами.

Таким чином, результати засвідчують, що експресивний компонент монологічного мовлення у дітей з інтелектуальними порушеннями легкого ступеня розвинений недостатньо рівномірно: більшість дітей перебуває на низькому рівні сформованості, а лише одна дитина досягла високого рівня, що вказує на потребу подальшої корекційної роботи з акцентом на розвиток уміння логічно завершувати висловлювання та робити їх більш виразними.

Аналізуючи дані, представлені на рис. 2.2–2.4, можна дійти висновку, що серед дітей з інтелектуальними порушеннями легкого ступеня переважає низький та середній рівні сформованості досліджуваних критеріїв розвитку зв'язного мовлення.

Зокрема, за когнітивним критерієм (уміння логічно вибудовувати смислові зв'язки під час складання розповіді) середній рівень продемонстрували 40% учнів (2 особи), що свідчить про їх часткову здатність відтворювати послідовність подій за наявності додаткових запитань або візуальної підтримки. Низький рівень показали 40% дітей (2 особи), тоді як високий рівень був притаманний лише 20% (1 дитині).

За оперативним критерієм (швидкість і активність додавання речень у спільну історію) більшість дітей перебуває на низькому рівні: 80% (4 дитини)

демонструють повільне включення у процес і часті паузи у висловлюваннях. Середній рівень спостерігався у 20% учнів (1 дитина), а високий рівень не зафіксовано (0%). Це свідчить про суттєві труднощі у швидкості мовленнєвої продукції та плануванні висловлювань.

Найбільш виразно низький рівень проявився за експресивним критерієм (уміння використовувати зачини й кінцівки, розгортати сюжет та здійснювати короткий переказ): 60% дітей (3 особи) перебувають саме на цьому рівні, обмежуючись короткими словосполученнями без повноцінного сюжету. Середній рівень зафіксовано у 20% учнів (1 дитина), а високий рівень – також у 20% (1 дитина), що свідчить про здатність окремих учнів самостійно створювати завершені міні-тексти з елементами виразності.

Отже, результати діагностики підтверджують, що у дітей з інтелектуальними порушеннями легкого ступеня розвиток зв'язного мовлення має переважно низький та середній рівень сформованості, із суттєвими індивідуальними відмінностями. Це вказує на потребу у подальшій корекційній роботі, спрямованій на розвиток когнітивного планування висловлювань, підвищення оперативності мовленнєвої діяльності та формування більш виразних і завершених висловлювань.

Узагальнивши результати проведеного експериментального дослідження за трьома критеріями розвитку зв'язного мовлення (когнітивного, оперативного та експресивного), представлених на рис. 2.2–2.4, було сформовано загальні результати проведеної діагностики рівня розвитку зв'язного мовлення у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями легкого ступеня, які навчаються в 3 класі на констатувальному етапі (див. табл. 2.5).

Таблиця 2.5

**Зведена таблиця результатів обстеження рівнів зв'язного мовлення
молодших школярів з інтелектуальними порушеннями**

<i>Рівні сформованості зв'язного мовлення за трьома критеріями (у %) серед дітей з інтелектуальними порушеннями легкого ступеня (n = 5)</i>			

<i>Критерій</i>	<i>Високий рівень</i>	<i>Середній рівень</i>	<i>Низький рівень</i>
<i>Когнітивний</i>	20% (1 дитина)	40% (2 дитини)	40% (2 дитини)
<i>Оперативний</i>	0% (0 дитини)	20% (1 дитина)	80% (4 дитини)
<i>Експресивний</i>	20% (1 дитина)	20% (1 дитина)	60% (3 дитини)

Виходячи з даних, представлених на рис. 2.2–2.4, встановлено, що в учнів з інтелектуальними порушеннями легкого ступеня переважає низький та середній рівні розвитку зв'язного мовлення за всіма трьома досліджуваними критеріями. Це свідчить про часткове оволодіння навичками логічної побудови висловлювання, обмежену активність у мовленнєвій діяльності та недостатньо сформовані експресивні засоби мовлення.

Зокрема, за когнітивним критерієм (уміння логічно вибудовувати смислові зв'язки під час складання розповіді) середній рівень виявлено у 40% учнів (2 особи). Діти здатні відтворювати послідовність подій, але переважно за наявності допоміжних запитань чи візуальної опори. Ще 40% (2 учні) перебувають на низькому рівні, що свідчить про труднощі у самостійному доборі смислових зв'язків та побудові розповіді. Високого рівня досягла лише 1 дитина (20%).

За оперативним критерієм (швидкість і активність додавання речень у спільну історію) більшість дітей перебуває на низькому рівні – 80% (4 діти), що проявляється у повільності мовлення та обмеженій кількості висловлювань. Середній рівень спостерігався у 20% (1 дитина), а високий рівень не зафіксовано (0%), що свідчить про суттєві труднощі у швидкості мовленнєвої продукції та плануванні висловлювань.

За експресивним критерієм (уміння використовувати зачини й кінцівки, розгортати сюжет та здійснювати короткий переказ) переважає низький рівень – 60% (3 дітей). Середній рівень спостерігався у 20% учнів (1 дитина), а високий рівень – у 20% (1 дитина), що свідчить про здатність окремих учнів самостійно створювати завершені міні-тексти з елементами виразності.

Таким чином, результати констатувального етапу дослідження показали, що загальний рівень розвитку зв'язного мовлення дітей з інтелектуальними порушеннями легкого ступеня є переважно низьким та середнім, з вираженими індивідуальними відмінностями. Діти потребують цілеспрямованої педагогічної під

тримки, спрямованої на розвиток когнітивного планування висловлювань, підвищення оперативності мовленнєвої діяльності та формування більш емоційно забарвленого й завершеного мовлення.

2.3. Використання інтерактивних методів у процесі розвитку зв'язного мовлення.

На основі проведеного дослідження показників рівня сформованості зв'язного мовлення в учнів 3 класу з інтелектуальними порушеннями легкого ступеня Ліцею №2 м. Покров Дніпропетровської області було виявлено доцільність розроблення системи експериментальної роботи з розвитку зв'язного мовлення молодших школярів засобами інтерактивного навчання літературного читання з урахуванням положень Концепції Нової української школи, інтересів учнів, а також на основі побудови освітнього процесу на засадах дитиноцентризму, компетентнісного, діяльнісного та інтегрованого підходів.

Формувальний етап дослідно-експериментальної роботи проводився з учнями 3 класу з інтелектуальними порушеннями легкого ступеня, а клас було визначено як експериментальну групу. На формувальному етапі передбачалася організація та проведення методів інтерактивного навчання, їх підбір, розробка на уроках літературного читання, які відповідали навчальній програмі закладу освіти, календарно-тематичному плануванню, а також враховували положенням Типової освітньої програми початкової школи, розробленої під керівництвом О. Савченко.

Мета формувального етапу: розробка, обґрунтування та практична

апробація системи роботи з розвитку зв'язного мовлення учнів початкової школи з класу з інтелектуальними порушеннями легкого ступеня засобом інтерактивного навчання на уроках літературного читання.

Завдання етапу:

1) Скласти та адаптувати систему роботи, спрямовану на розвиток зв'язного мовлення учнів початкової школи з інтелектуальними порушеннями легкого ступеня, використовуючи інтерактивні методи навчання на уроках літературного читання, з урахуванням календарно-тематичного планування та чинної навчальної програми ліцею №2 м. Покров Дніпропетровської області;

2) Визначити та відібрати на основі запропонованої системи найбільш доцільні інтерактивні методи навчання для роботи з учнями експериментальної групи;

3) Організувати та реалізувати з молодшими школярами інтерактивні методи навчання, спрямовані на розвиток зв'язного мовлення під час уроків літературного читання.

Основа експериментальної системи роботи: використання інтерактивного навчання як засобу формування та вдосконалення зв'язного мовлення молодших школярів на уроках літературного читання. Такий підхід не лише сприяє розвитку мовленнєвих умінь учнів початкових класів, але й стимулює їхню пізнавально-пошукову активність, творчий потенціал, а також спонукає до активної міжособистісної взаємодії.

Види навчальних завдань: творчі, продуктивно-пошукові, ігрові, комунікативні.

Організація та практична реалізація інтерактивного навчання на уроках літературного читання в експериментальній групі здійснювалася у чотири послідовних етапи – «Підготовчий», «Ознайомлювальний», «Продуктивно-моделюючий» та «Творчо-імпровізаційний», які представлені на таблиці (див.табл.2.6).

Таблиця 2.6

Етапи інтерактивного навчання для розвитку зв'язного мовлення у дітей з інтелектуальними порушеннями легкого ступеня

Етап	Зміст роботи	Приклади інтерактивних методів
1. Підготовчий (мотиваційний)	Створення позитивної атмосфери, налаштування дітей на роботу, пояснення завдань у доступній формі.	Ігрові вправи-привітання, мозковий штурм у малих групах, робота з наочністю (картинки, предмети).
2. Ознайомлювальний (сприйняття й розуміння матеріалу)	Подання нового матеріалу у спрощеному вигляді, використання зорових і слухових опор.	Інтерактивні казки, робота з мультимедійною презентацією, метод «мікрофон», бесіда з опорою на ілюстрації.
3. Практично-моделюючий (закріплення)	Виконання вправ на розвиток мовлення, моделювання ситуацій для застосування знань.	Рольові ігри, метод «робота в парах/малих групах», складання історій за картинками, вправи з інтерактивними картками.
4. Творчо-діяльнісний (імпровізація й узагальнення)	Використання знань у нових ситуаціях, творче застосування.	Інсценізація казок/оповідань, колективні творчі проекти («створюємо книжку», «малюємо історію»), інтерактивні ігри на розвиток фантазії.

Характеристика етапів інтерактивного навчання:

Етап I – «Орієнтаційно-підготовчий» – спрямований на створення позитивної атмосфери та підготовку дітей до активної участі в інтерактивному навчанні. Передбачає вивчення інтересів та потреб учнів, використання бесід та ігор для активізації уваги, мотивацію до майбутньої діяльності.

На цьому етапі педагог добирає теми та завдання, що будуть зрозумілими і цікавими дітям, визначає необхідні засоби наочності, піктограми, картки, ілюстрації, які допоможуть у сприйнятті матеріалу.

Етап II – «Ознайомлювально-мотиваційний» – передбачає знайомство учнів із новим матеріалом у доступній формі. Застосовуються інтерактивні

методи, що активізують увагу: робота з картками, читання вголос із зупинками для обговорення, елементи мультимедіа.

На цьому етапі діти вчаться пов'язувати нові знання зі своїм досвідом, формують перші власні висловлювання у вигляді простих речень, відповідей на запитання, коротких діалогів.

Етап III – «Діяльнісно-моделюючий» – основний етап, який передбачає виконання інтерактивних і творчих завдань для розвитку зв'язного мовлення. Учні складають речення і тексти за малюнками, беруть участь у сюжетно-рольових іграх, працюють у парах чи групах, виконують вправи на завершення речень, складання коротких розповідей.

Тут формується вміння будувати зв'язні висловлювання, розвивається словниковий запас, активізується комунікативна взаємодія дітей між собою.

Етап IV – «Творчо-рефлексивний» – спрямований на узагальнення результатів навчання і розвиток творчого потенціалу учнів. Діти мають можливість проявити себе у створенні власних історій, невеликих презентацій, рольових ігор чи інсценізацій за літературними творами.

Важливим є підбиття підсумків у позитивному ключі: педагог допомагає дітям усвідомити, що вони вже вміють, акцентує увагу на успіхах та стимулює до подальшого мовленнєвого розвитку.

Для перевірки ефективності інтерактивних методів було підібрано комплекс уроків, який застосовувався у роботі з 5 учнями, спрямованих на формування зв'язного мовлення. Основними етапами цих уроків були:

Мотиваційний блок – використання проблемних запитань, інтерактивних завдань для залучення уваги учнів.

Основна частина – активна робота з мовленнєвим матеріалом за допомогою інтерактивних технологій.

Рефлексія – обговорення та аналіз виконаних завдань для закріплення отриманих знань і навичок.

Проведення уроків для дітей з інтелектуальними порушеннями має свої специфічні особливості, що зумовлені потребою у спрощенні завдань,

використанні наочності, створенні умов для активної участі учнів та постійному закріпленні навчального матеріалу. Важливим є індивідуальний підхід до кожної дитини, підтримка як вербальних, так і невербальних способів комунікації, а також застосування мотивації та позитивного підкріплення. Перераховані особливості відображені у таблиці (див.табл.2.7)

Таблиця 2.7

Особливості проведення уроків для дітей з інтелектуальними порушеннями :

№	Особливість	Характеристика
1	Спростування завдань та матеріалів	Завдання розбиті на прості етапи з чіткими інструкціями. Важливо, щоб кожен етап був зрозумілим і послідовним.
2	Використання візуальних матеріалів та простих пояснень	Картки з малюнками, ілюстрації, короткі прості речення допомагають учням орієнтуватися в завданнях та легше засвоювати матеріал.
3	Активна участь учнів	Інтерактивні методи сприяють мотивації та залученню всіх учнів. Робота в парах і групах дає можливість отримати підтримку від однолітків, знижує тривожність і підвищує впевненість.
4	Повторення та практикум	Постійне повторення й закріплення матеріалу. Наприклад, під час уроку «Моя родина» учні складають і повторюють розповіді в парах і групах, практикуючи мовлення у різних ситуаціях.

5	Індивідуальний підхід	Завдання адаптуються залежно від потреб учня: спрощення, додаткові пояснення чи вправи. Це враховує рівень розвитку кожного й забезпечує оптимальні умови для навчання.
6	Підтримка вербальних і невербальних комунікацій	Використання не лише усного мовлення, а й невербальних засобів (карти з малюнками, жести, предмети), що допомагає дітям краще виразити думки.
7	Мотивація та позитивне підкріплення	Використання похвали, ігор, цікавих завдань та допомоги однокласників підвищує інтерес і стимулює до навчання.
8	Простота та зрозумілість завдань	Завдання повинні бути простими й цікавими. Наприклад, під час уроку «Наше місто» учні описують місце за допомогою асоціативного куща, що полегшує процес мовленнєвого висловлювання.

Під час проведення експериментального дослідження було підібрано серію фрагментів уроків з елементами інтерактивного навчання, яка може стати у пригоді вчителям початкової школи для розвитку зв'язного мовлення учнів з інтелектуальними порушеннями (див. ДОДАТОК А).

Одним із завдань, реалізованих під час експериментальної роботи на уроках літературного читання з учнями 3 класу з інтелектуальними порушеннями легкого ступеня, стало використання інтерактивних методів навчання для розвитку зв'язного мовлення та комунікативних навичок. Метою завдання було створення умов для формування умінь учнів описувати літературних персонажів, висловлювати власні думки та аналізувати прочитаний текст у доступній та зрозумілій формі.

Одним із таких методів став «Мікрофон». Учитель передавав дітям символічний предмет — «мікрофон», і кожен мав сказати коротке речення про героя казки. Наприклад: «Мій герой — вовк», «Він злий», «Мені він не подобається». Інші діти могли поставити прості запитання: «Чому він злий?», «Що він робить?». Учитель допомагав дітям добирати слова, підказував вирази й

коригував висловлювання. Така робота сприяла розвитку зв'язного мовлення, тренувала послідовність думки та вчила дітей слухати одне одного.

Метод «Асоціативний кущ» використовувався під час роботи з темами, близькими та зрозумілими дітям. Учитель писав у центрі слова «ліс» або «школа», а діти добирали до них прості асоціації: «дерева», «пташка», «зайчик», «дзвоник», «дошка». При цьому діти озвучували свої думки короткими фразами: «У лісі є дерева», «У школі дзвоник». Це давало можливість збагачувати словниковий запас та формувати вміння поєднувати слова за змістом.

Рольові ігри також були адаптовані для дітей з інтелектуальними порушеннями. Учні розігрували знайомі ситуації з казки у вигляді коротких діалогів. Наприклад:

- «Допоможи мені!» (говорить «зайчик»).
- «Добре, я допоможу!» (відповідає «лисичка»).

Такі прості інсценівки дозволяли дітям відпрацьовувати діалогічне мовлення, емоційно забарвлені репліки та вчитися реагувати на слова співрозмовника.

Метод «Хто я?» застосовувався у спрощеному варіанті. Дитина описувала героя кількома словами: «Я великий», «Я добрий», «Я ведмідь». Інші діти намагалися відгадати. Ця вправа допомагала тренувати уважність, уміння виділяти головні ознаки та робила навчання цікавим.

У методі «Придумай героя» учні малювали простих вигаданих персонажів і описували їх кількома словами. Наприклад: «Мій герой веселий», «Він синій», «У нього капелюх». Такі завдання розвивали уяву, творчість та формували навички описового мовлення.

Метод «Карусель» проводився через короткі висловлювання у парах. Один учень казав: «Мені подобається герой», а інший відповідав: «А мені не подобається». Після цього діти мінялися партнерами та повторювали завдання. Така форма роботи допомагала відпрацьовувати вміння підтримувати розмову, висловлювати власну думку та чути позицію співрозмовника.

Не менш ефективним було завдання «Склади розповідь за картинками». Учитель пропонував дітям серію двох-трьох малюнків. Спочатку діти називали окремі дії: «Хлопчик читає», «Дівчинка грає». Потім з допомогою вчителя об'єднували ці висловлювання: «Хлопчик читає книжку. Дівчинка грає з м'ячем. Діти веселі». Така робота сприяла розвитку уміння відтворювати події послідовно та формувала елементарну структуру висловлювання.

Додатково під час уроків літературного читання були використані завдання типу «Склади розповідь за картинками», де учні отримували серію ілюстрацій із сюжетом казки і повинні були поетапно описувати події. Вчитель моделював процес за принципом «від простого до складного»: спочатку учні проговорювали лише одну подію, потім поєднували дві-три, а згодом – склали коротку розповідь про весь сюжет. Така поетапна робота враховувала особливості дітей з інтелектуальними порушеннями легкого ступеня, зокрема знижений обсяг сприймання та необхідність підтримки уваги.

Всі інтерактивні завдання були адаптовані до особливостей учнів з інтелектуальними порушеннями легкого ступеня. Зокрема:

- інструкції подавалися короткими, простими, зрозумілими реченнями;
- ілюстрації та картки були яскравими, контрастними та лаконічними;
- робота проводилася у малих групах або парах;
- етапи завдань подавалися поетапно, що давало час на сприймання інформації;
- додатково використовувалися схеми та наочні підказки для структурування висловлювань.

Результатом проведеної роботи стало підвищення активності учнів під час уроків літературного читання, покращення навичок зв'язного мовлення, розширення словникового запасу та розвиток комунікативних умінь. Учні активно взаємодіяли один з одним, висловлювали свої думки, обговорювали дії героїв, а також формували уміння аналізувати ситуації та пропонувати рішення. Використання інтерактивних методів навчання сприяло не лише мовленнєвому

розвитку, а й соціальній адаптації та розвитку вищих психічних функцій у дітей 3 класу з особливими освітніми потребами.

2.4. Підсумковий контрольний зріз та обґрунтування ефективності запропонованої методики

Цей підрозділ присвячено аналізу змісту контрольного етапу дослідноекспериментальної роботи, метою якого стала перевірка ефективності та

доцільності впровадження запропонованої системи роботи з розвитку зв'язного мовлення молодших школярів з інтелектуальними порушеннями засобом інтерактивного навчання на уроках літературного читання.

Завдання етапу:

- 1) провести повторну (контрольну) діагностику стану розвитку зв'язного мовлення в учнів контрольної групи за методиками, які використовувалися в межах констатувального етапу дослідження;
- 2) провести аналіз та інтерпретацію отриманих результатів контрольної діагностики;
- 3) порівняти отримані результати проведеного експериментального дослідження;
- 4) визначити вплив організації та проведення інтерактивного навчання на уроках літературного читання на розвиток зв'язного мовлення молодших школярів з інтелектуальними порушеннями легкого ступеня.

На рис. 2.8 та табл. 2.9 представлені результати проведеної діагностики щодо визначення когнітивного критерію розвитку зв'язного мовлення в учнів, за методикою («Склади розповідь за серією онлайн-картинок») (адаптація методики Л. С. Виготського та С. Р. Рубінштейна (когнітивний критерій)), на контрольному етапі.

**Експериментальна група
(когнітивний критерій)**

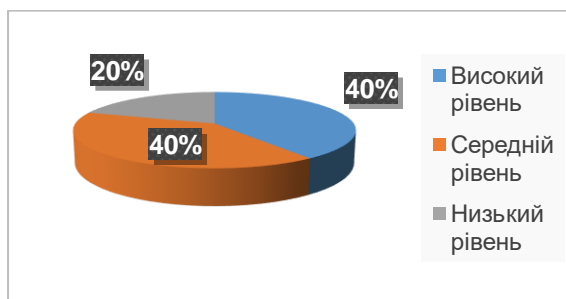

Рис. 2.8. Рівень розвитку зв'язного мовлення учнів еспериментальної групи за методикою «Склади розповідь за серією онлайн-картинок» (адаптація методики Л. С. Виготського та С. Р. Рубінштейна (когнітивний критерій) на контрольному етапі

На контрольному етапі дослідження було проведено оцінювання рівня розвитку зв'язного мовлення у п'яти учнів 3 класу з інтелектуальними порушеннями легкого ступеня за інтерактивною методикою «Склади розповідь за серією онлайн-картинок» (адаптація Л. С. Виготського та С. Р. Рубінштейна).

Результати контрольного зрізу показали, що високий рівень сформованості навичок послідовного викладу думок та побудови логічно завершених висловлювань досягли двоє учнів (40%, 2 учні). Вони демонструють здатність логічно та послідовно викладати події за серією картинок, використовувати повні речення та адекватні зв'язки між ними, самостійно аналізувати сюжет і робити висновки. Це свідчить про позитивний ефект інтерактивного підходу, зокрема використання візуальних опор і поетапного обговорення сюжету, що сприяло розвитку когнітивних і мовленнєвих навичок дітей.

Середній рівень розвитку зв'язного мовлення також спостерігався у двох учнів (40%, 2 учні). Вони здатні скласти розповідь, однак інколи допускають логічні або послідовні помилки та потребують додаткових уточнень і підказок від учителя для завершення висловлювання. Це свідчить про те, що учні активно засвоюють інтерактивні методи, проте потребують подальшого структурованого повторення завдань, спрямованого на закріплення умінь планувати розповідь та використовувати зв'язки між подіями.

Низький рівень розвитку зв'язного мовлення зафіксовано у одного учня (20%, 1 учень). Цей учень частково розуміє зміст зображень, не завжди дотримується послідовності подій, формулює фрагментарні та часто незавершені висловлювання. У цьому випадку необхідна індивідуальна підтримка, застосування додаткових наочних матеріалів та м'яких навідних запитань для стимулювання зв'язного мовлення.

Порівняно з констатувальним етапом, де високий рівень досягала лише одна дитина, середній рівень спостерігався у двох дітей, а низький рівень – у двох, контрольний зріз демонструє позитивну динаміку. Зокрема, кількість учнів з високим рівнем збільшилася з 1 до 2 учнів (з 20% до 40%), а учнів з низьким рівнем зменшилася з 2 до 1 учня (з 40% до 20%).

Нижче наведено порівняльну таблицю показників рівня розвитку зв'язного мовлення учнів 3 класу на констатувальному та контрольному етапах (див.табл.2.9).

Таблиця 2.9

Порівняльні показники рівня розвитку зв'язного мовлення учнів 3 класу за методикою «Склади розповідь за серією онлайн-картинок» на констатувальному та контрольному етапах

Рівень розвитку	Констатувальний етап	Контрольний етап	Кількість учнів (контрольний етап)
Високий	1 учень (20%)	2 учні (40%)	2
Середній	2 учні (40%)	2 учні (40%)	2
Низький	2 учні (40%)	1 учень (20%)	1

Отримані результати свідчать про ефективність інтерактивних методів навчання для дітей з інтелектуальними порушеннями легкого ступеня, зокрема: поетапного представлення матеріалу, використання візуальних опор, активізації усного мовлення через обговорення, рольові ігри та застосування навідних

запитань і алгоритмів підтримки висловлювань. Це підтверджує, що такі методики сприяють підвищенню когнітивної активності, розвитку логічного мислення та формуванню послідовного зв'язного мовлення у молодших школярів.

Показники стану розвитку оперативного критерію розвитку зв'язного мовлення в молодших школярів експериментальної групи з інтелектуальними порушеннями легкого ступеня за методикою «Ланцюжок історій» (авторська адаптація), отримані на контрольному етапі, наведені на рис. 2.10 та в табл. 2.11

Експериментальна група (оперативний критерій)

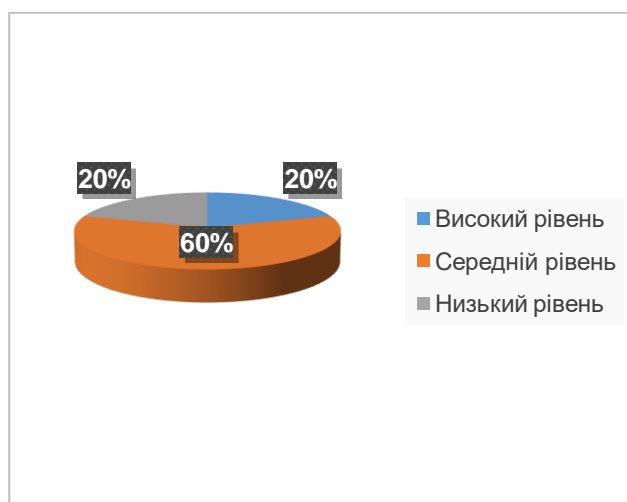

Рис.2.9. Рівень сформованості в учнів 3 класу уміння швидко та активно додавати речення до спільної історії за методикою «Ланцюжок історій» (авторська адаптація)»

На контрольному етапі спостерігається позитивна динаміка оперативного критерію серед дітей з інтелектуальними порушеннями легкого ступеня: високий

рівень оперативності досяг 1 учня (20%), середній – 3 учні (60%), низький – 1 учень (20%). Це свідчить про ефективність проведеної роботи з розвитку швидкої та послідовної мовленнєвої активності у дітей 3 класу з інтелектуальними порушеннями легкого ступеня.

Згідно з результатами виконання інтерактивної методики «Ланцюжок історій» за оперативним критерієм (швидкість і активність додавання речень до спільної історії), на констатувальному етапі серед п'яти дітей з інтелектуальними порушеннями легкого ступеня спостерігався наступний розподіл рівнів: високий – 0 дітей (0%), середній – 1 дитина (20%), низький – 4 учні (80%).

Учні з середнім рівнем оперативності потребували стимулу або навідних запитань для внесення власного внеску в історію, що свідчить про певні труднощі у швидкості мовленнєвої продукції та плануванні висловлювань. Діти з низьким рівнем оперативного критерію долучалися до процесу рідко, робили тривалі паузи, що відображає обмеження у швидкому формуванні та вираженні мовленнєвих ідей.

На контрольному етапі спостерігалася позитивна динаміка: високий рівень оперативності досяг 1 учня (20%), середній – 3 учні (60%), низький – 1 учень (20%). Це свідчить про ефективність проведеної роботи з розвитку швидкої та послідовної мовленнєвої активності у дітей 3 класу з інтелектуальними порушеннями легкого ступеня.

Нижче наведено порівняльну таблицю показників рівня розвитку зв'язного мовлення учнів 3 класу на констатувальному та контрольному етапах (див.табл.2.10).

Таблиця 2.10

Порівняльна характеристика рівнів розвитку оперативного критерію монологічного мовлення у дітей 3 класу за методикою «Ланцюжок історій»
(констатувальний та контрольний етапи)

Рівень розвитку	Констатувальний етап	Кількість учнів	Контрольний етап	Кількість учнів
-----------------	----------------------	-----------------	------------------	-----------------

Високи й	0%	0	20%	1
Середн ій	20%	1	60%	3
Низьки й	80%	4	20%	1
Всього учнів	100%	5	100%	5

Таким чином, результати демонструють, що оперативний компонент монологічного мовлення зазнав значного покращення, однак потребує подальшого цілеспрямованого розвитку та стимуляції через інтерактивні методи навчання.

На рис. 2.11 та в табл. 2.12 представлені результати діагностики експресивного критерію розвитку зв'язного мовлення в учнів початкової школи з інтелектуальними порушеннями легкого ступеня за авторською ігровою методикою (експресивний критерій) на констатувальному етапі в межах контрольного етапу дослідно-експериментальної роботи.

Зклас

(експресивний критерій)

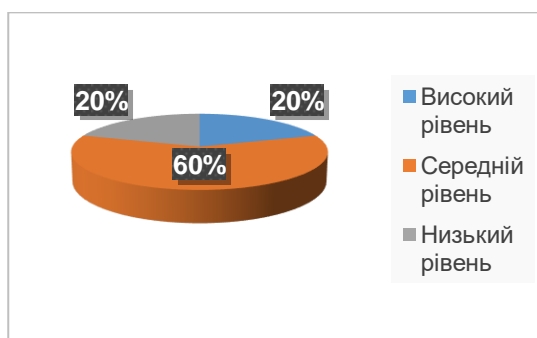

Рис.2.11. Рівень розвитку експресивного мовлення в учнів з інтелектуальними порушеннями легкого ступеня за ігровою методикою

«Віртуальний театр казки» (авторська адаптація) (експресивний критерій) на констатувальному етапі.»

Згідно з результатами виконання ігрової методики «Віртуальний театр казки» на констатувальному етапі, серед п'яти дітей з інтелектуальними порушеннями легкого ступеня спостерігався наступний розподіл рівнів експресивного критерію: високий рівень – у 1 дитини (20%), середній рівень – у 1 дитини (20%), низький рівень – у 3 дітей (60%).

Учень із високим рівнем міг самостійно обирати персонажів та сюжетні елементи, логічно побудувати коротку казку із зачином і завершенням, використовуючи прості, але послідовні речення. Дитина із середнім рівнем виконувала завдання за умови допомоги (додаткові запитання, підказки або повторна візуалізація). Її розповідь здебільшого містила логічний сюжет, але могла бути неповною або обмежувалася описом окремих подій. Діти з низьким рівнем експресивного критерію не змогли побудувати завершену розповідь, їхні висловлювання були уривчастими, маловиразними, обмежувалися окремими словами чи фразами.

На контрольному етапі спостерігається покращення показників: високий рівень залишився на рівні однієї дитини (20%), середній рівень збільшився до 3 дітей (60%), низький рівень зменшився до 1 дитини (20%). Це свідчить про позитивну динаміку розвитку експресивного компонента монологічного мовлення в дітей із інтелектуальними порушеннями легкого ступеня. Більшість дітей стали більш активними у формуванні завершених речень, краще планують сюжет, вчаться послідовно висловлювати думки та розвивати логічну структуру казки.

Таблиця 2.12

Порівняльні результати рівня розвитку зв'язного мовлення учнів експериментальної групи (констатувальний та контрольний етапи)

Рівень сформованості	Констатувальний етап	Контрольний етап	Кількість учнів (з 5) – констатувальний	Кількість учнів (з 5) – контрольний
Високий	20%	20%	1	1
Середній	20%	60%	1	3
Низький	60%	20%	3	1

На констатувальному етапі більшість учнів перебували на низькому рівні експресивного критерію, що свідчило про уривчастість і маловиразність висловлювань. Контрольний етап показав позитивну динаміку: середній рівень збільшився до 60% учнів, низький рівень зменшився до 1 дитини, що вказує на ефективність інтерактивної методики «Віртуальний театр казки» у розвитку вміння логічно завершувати казку та виразно висловлювати свої думки.

Висновки до розділу 2

Аналіз результатів контрольного етапу дослідження показав, що застосування інтерактивних методів навчання («Склади розповідь за серією онлайн-картинок», «Ланцюжок історій», «Віртуальний театр казки») у роботі з учнями 3 класу з інтелектуальними порушеннями легкого ступеня має суттєвий позитивний ефект.

По-перше, за когнітивним критерієм (уміння логічно і послідовно викладати події, формувати завершені висловлювання) спостерігається підвищення результатів: кількість учнів з високим рівнем зростає з 20% (1 учень) до 40% (2 учні), а кількість дітей із низьким рівнем зменшилася з 40% (2 учні) до 20% (1 учень). Це свідчить про покращення навичок аналізу, планування висловлювання та побудови логічних зв'язків.

По-друге, за оперативним критерієм (швидкість і активність долучення до спільної розповіді) простежується найяскравіша динаміка: якщо на констатувальному етапі 80% учнів мали низький рівень, то на контрольному етапі більшість дітей (60% – 3 учні) вийшли на середній рівень, а 20% (1 учень) – досягли високого рівня. Це підтверджує, що інтерактивні методи стимулюють мовленнєву активність, зменшують паузи та невпевненість у висловлюваннях.

По-третє, за експресивним критерієм (уміння будувати виразні, завершені розповіді з використанням зачину, кульмінації й кінцівки) відбулися суттєві зміни: кількість учнів з середнім рівнем збільшилася з 20% (1 учень) до 60% (3 учні), тоді як кількість дітей з низьким рівнем зменшилася з 60% (3 учні) до 20% (1 учень). Це свідчить про розвиток у школярів уміння завершувати висловлювання, дотримуватися логіки побудови сюжету та використовувати мовленнєві засоби виразності.

Узагальнюючи результати за всіма критеріями, можна стверджувати, що інтерактивні методи навчання є дієвим інструментом розвитку зв'язного мовлення дітей з інтелектуальними порушеннями легкого ступеня. Їх ефективність зумовлена такими особливостями:

- використанням наочності (онлайн-картинки, візуальні підказки, рольові елементи);
- поетапною організацією мовленнєвої діяльності;
- створенням умов для діалогічної та групової взаємодії (робота в парах, «ланцюжок»);
- поєднанням гри та навчання (театралізовані вправи, ігрове розгортання сюжету).

Таким чином, проведений формувальний експеримент довів, що інтерактивне навчання сприяє розвитку когнітивних, оперативних і експресивних компонентів мовленнєвої діяльності, активізує комунікативні вміння, підвищує пізнавальну мотивацію та впевненість у власних можливостях у дітей 3 класу з інтелектуальними порушеннями легкого ступеня.

ВИСНОВКИ

У процесі дослідження теми «Формування зв'язного мовлення у учнів початкової школи через інтерактивні методи навчання» було здійснено теоретичний аналіз, практичне обґрунтування та експериментальну перевірку ефективності застосування інтерактивних технологій у розвитку мовленнєвої компетентності молодших школярів.

На основі аналізу наукової літератури встановлено, що зв'язне мовлення є складною формою мовленнєвої діяльності, яка охоплює здатність учнів логічно, послідовно, граматично правильно та змістовно висловлювати думки у зв'язному монологі або діалозі. Саме в молодшому шкільному віці закладаються основи мовленнєвої компетентності, що є запорукою подальшого успішного навчання та соціалізації учнів.

Формування зв'язного мовлення визначено як важливу педагогічну проблему, яка потребує комплексного підходу з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей дітей. Успішність розвитку мовлення залежить не лише від методичних прийомів, а й від застосування сучасних технологій, зокрема інтерактивних методів навчання.

Інтерактивне навчання розглядається як ефективний спосіб активізації пізнавальної діяльності учнів, формування їх комунікативної компетентності, розвитку критичного мислення та творчих здібностей. Застосування таких методів, як робота в парах і групах, мовленнєві ігри, проєкти, «мікрофон», «мозковий штурм», створення ситуацій успіху - сприяє підвищенню мотивації до навчання, покращенню мовленнєвої продукції дітей.

Під час проведення формувального експерименту було впроваджено комплекс уроків із використанням інтерактивних технологій, що дозволило виявити позитивну динаміку у розвитку зв'язного мовлення молодших школярів: покращилися показники послідовності викладу, граматичної правильності, лексичного збагачення та загальної структурованості висловлювань.

Порівняльний аналіз результатів контрольного зрізу підтвердив ефективність запропонованої методики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Академічний тлумачний словник. 2023. URL: <https://sum.in.ua> (дата звернення: 07.08.2025).
2. Андрущенко В. П. Філософія освіти і педагогічна наука. – К.: Знання, 2008. – 325 с.
3. Бабаян Ю. О. Тенденції оновлення змісту початкової освіти в сучасній Україні. Педагогічна освіта: теорія і практика. Збірник наукових праць. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка. Вип. 28 (1-2020). Київ : Міленіум, 2020. С. 108–116.
4. Безкаравайна Г. І. Формування зв'язного мовлення молодших школярів. – Харків: Основа, 2006. – 128 с.
5. Bell S. Project-based learning for the 21st century: skills for the future. *The Clearing House*, 2020. № 83 (2). P. 39–43.
6. Богуш А. М. Мовленнєвий розвиток дітей: навч. посіб. – К.: Слово, 2012. – 304 с.
7. Богуш А. М., Корнієнко Ю. В. Формування зв'язного мовлення у дітей. – К.: Освіта, 2008. – 215 с.
8. Бондар М. Інноваційні педагогічні технології. Сучасний погляд. – Харків: Вид-во «Ранок», 2021. – 120 с.
9. Борисенко О. П. Методика навчання української мови в початкових класах. – К.: Вища школа, 2010. – 263 с.
10. Виготський Л. С. Мислення і мова. – К.: Рад. школа, 1982. – 287 с.
11. Галигузова Л. Н., Глухова Т. А. Психолінгвістика дитячого мовлення. – К.: КМ Academia, 2004. – 232 с.
12. Глущенко В. І. Методика використання інтерактивних технологій у процесі навчання. – К.: Логос, 2015. – 195 с.
13. Гончаренко С. У. Педагогічні технології. – К.: Либідь, 2006. – 256 с.

14. Грабчак С. О. Формування мовленнєвої компетентності молодших школярів. – Хмельницький: ХГПА, 2013. – 179 с.
15. Гребенюк О. В. Інтерактивні методи навчання у початковій школі. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2010. – 96 с.
16. Грищенко І. Інтерактивне навчання: сутність і переваги // Початкова школа. – 2011. – № 5. – С. 10–13.
17. Дейнека О. І. Формування комунікативної компетенції засобами інтерактивного навчання // Початкова освіта. – 2012. – № 6. – С. 17–21.
18. Єфименко А. В. Мовленнєвий розвиток молодших школярів та сучасна мовна освіта. На Урок. URL: <https://naurok.com.ua/stattya-movlenneviy-rozvitok-molodshih-shkolyariv-ta-suchasna-movna-osvita67807.html> (дата звернення: 25.07.2025).
19. Журавльова Л. С. Діти молодшого шкільного віку з мовленнєвими порушеннями у системі освіти. Електронна бібліотека. 2020. Вип. 1. С. 101–109.
20. Harmer J. The Practice of English Language Teaching. – London: Longman, 2007. – 448 p.
21. Chen S. The Importance of Creative Arts in Early Childhood Education. Early Childhood Education. 2016. URL:<https://novakdjokovicfoundation.org/importance-creative-arts> (accessed on 21.06.2025).
22. Council of Europe. Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment (CEFR). – Strasbourg: Council of Europe, 2001. – 273 p.
23. Іванова Н. Л. Формування зв'язного мовлення учнів із ЗПР // Спеціальна освіта. – 2015. – № 3. – С. 25–29.
24. Калініна Л. М. Комунікативна методика навчання мови. – К.: ВЦ Академія, 2010. – 198 с.
25. Камінська О. М. Корекційна педагогіка. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2008. – 240 с.

26. Ласкова А. О. Методи розвитку зв'язного мовлення на уроках української мови як одна з передумов розвитку комунікативної компетентності // Освіта та розвиток обдарованої особистості. – 2014. – № 12 (31). – С. 9–11. – Режим доступу: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/10248/1/%D0%9B%D0%B0%D1%81%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B0_12_2014.pdf (дата звернення: 28.08.2025).
27. Лисенко О. В. Інтерактивні методи навчання у початковій школі. – Львів: СПОЛОМ, 2013. – 144 с.
28. Лопатіна С. О. Розвиток мовлення молодших школярів. – К.: Літера, 2016. – 176 с.
29. Ляхова Л. Л. Формування мовленнєвої діяльності молодших школярів. – Запоріжжя: Прем'єр, 2011. – 150 с.
30. Міщенко О. І. Теорія і методика навчання української мови в спеціальних закладах освіти. – Суми: Університетська книга, 2019. – 264 с.
31. Монахов В. М. Інтерактивні технології у педагогіці. – К.: Ніка-Центр, 2017. – 128 с.
32. Мороз П. І. Сучасні технології навчання в початковій школі. – К.: Генеза, 2018. – 168 с.
33. Мукач О. В. Особливості мовленнєвого розвитку дітей з інтелектуальними порушеннями // Педагогіка і психологія: зб. наук. праць. – 2020. – Вип. 70, ч. 2. С.112118. Режим доступу: <https://sj.udu.edu.ua/index.php/kpsp/article/view/1677/1396> (дата звернення: 28.08.2025).
34. Науменко Л. В. Формування зв'язного мовлення в учнів початкових класів. – Чернігів: ЧНПУ, 2015. – 160 с.
35. Павленко Н. О. Методика розвитку зв'язного мовлення. – Харків: Основа, 2009. – 108 с.
36. Плахотник О. В. Психолінгвістика: навч. посібник. – К.: Каравела, 2012. – 256 с.

37. Потюк С. В. Проблеми формування інклюзивного освітнього середовища початкової школи засобами інноваційних технологій (кінець ХХ–початок ХХІ століття): дис. ... докт. філософії: 011 Освітні, педагогічні науки. – Дрогобич, 2024. – 312 с.

38. Постанова «Про затвердження Державного стандарту початкової загальної освіти для дітей з особливими освітніми потребами» від 21 серпня 2013 р. № 607. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/607-2013-%D0%BF#Text> (дата звернення: 27.06.2025).

39. Richards J. C., Rodgers T. S. *Approaches and Methods in Language Teaching*. – Cambridge: Cambridge University Press, 2014. – 328 p.

40. Романишин С. І. Теорія і практика формування мовленнєвої компетентності. – Івано-Франківськ: Лілея, 2014. – 198 с.

41. Савченко О. Я. Початкова освіта: сучасний стан і перспективи розвитку. – К.: Освіта, 2010. – 302 с.

42. Синягівська І. І. Логопедична робота з дітьми із ЗПР. – Х.: Основа, 2015. – 104 с.

43. Соловей Л. М. Комунікативна компетентність у початковій школі. – К.: Генеза, 2016. – 180 с.

44. Тарасовець І. В. Формування мовленнєвих умінь у дітей із затримкою психічного розвитку. – Чернівці: Рута, 2017. – 132 с.

45. Ткачук Л. О. Інтерактивні технології в початковій школі. – Хмельницький: ХГПА, 2020. – 116 с.

46. Цибульська С. М. Розвиток діалогічного мовлення молодших школярів. Збірник тез Міжнародного науково-практичного симпозиуму «Освіта, наука та культура України в світі: мобільність, глобалізація, інклюзія», 23–24 серпня 2022 р. за заг. ред. З. П. Ленів. Львів, 2022. С. 353–360.

47. Хомич Л. О. Мовленнєвий розвиток молодших школярів. – К.: Слово, 2013. – 190 с.

48. Чепега О. О. Розвиток зв'язного мовлення учнів із ЗПР. – Кропивницький: КДПУ, 2019. – 120 с.

49. Шелестова Л. В. Методика формування мовленнєвої компетентності.
– К.: Либідь, 2011. – 208 с.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Урок 1: «Мої улюблені герої»

Мета: розвивати зв'язне усне мовлення та уміння описувати персонажів, збагачувати активний словниковий запас, формувати навички аргументованого висловлювання думок і вміння висловлювати емоційні оцінки героїв, розвивати творче мислення через асоціації та рольову гру.

Методи: «Мікрофон», асоціативний куш, рольова гра, малювання.

Завдання:

- «Мікрофон» – опис героя
- Учні по черзі описують героя.
- Приклад: «Мій герой – Лев. Він сильний і сміливий. Любить допомагати друзям.»
- Підказка педагога: допомога у складанні простих речень, підказка прикметників і дієслів.

Асоціативний куш

- На дошці слово «герой». Учні додають слова: «сміливий», «дружній», «веселий».
- Приклад: «Мій герой сміливий і дружній. Він допомагає іншим.»
- Підказка: малюнки поруч зі словами для легшого сприйняття.

Рольова гра «Що б ти зробив?»

- Учні уявляють себе героєм і відповідають на запитання.
- Приклад: «Що б ти зробив, якби твій друг боявся?» – «Я б допоміг йому і пограв разом.»

Вправа «Придумай героя»

- Учні малюють свого героя та розповідають про нього простими реченнями.
- Приклад: «Мій герой – кіт. Він ловить рибку для друзів.»

Урок 2: «Моя родина»

Мета: формувати мовленнєву компетентність через опис близьких людей, удосконалювати граматичні навички при складанні простих і складних речень, розвивати вміння будувати діалог, висловлювати власні думки та спостереження, а також стимулювати соціально-емоційну взаємодію у групі.»

Методи: рольові ігри, парна робота, прості картки.

Завдання:

Опис карток

- Учні отримують картки з членами родини і описують їх.
- Приклад: «Моя мама готує. Вона посміхається.»
- Підказка педагога: Допомогає підібрати прикметники та дієслова

Рольова гра «Запитай у друга»

- Учні у парах ставлять прості запитання: «Скільки у тебе братів?»
- Приклад відповіді: «У мене є брат. Він грає у футбол.»
- Підказка педагога: Моделює запитання, контролює час відповіді

Групова розповідь

• Учні складають спільну історію про свої родини, короткими реченнями.

- Приклад: «Ми розповідаємо про родину. Ми слухаємо один одного.»
- Підказка педагога: моделює запитання, контролює час відповіді.

Вправа «Склади речення»

Використання карток зі словами: «брат», «грає», «дружний».

Приклад: «Мій брат дружний. Він грає у футбол.»

- Підказка педагога: допомагає правильно складати слова у речення.

Міні-інтерв'ю

• Учні задають один одному короткі запитання: «Що любить робити твоя сестра?»

• Підказка педагога: підказує формулювання запитань, допомагає висловити відповідь.

Урок 3: «Наше місто»

Мета: розвивати здатність до структурованого опису знайомих місць і подій, формувати навички логічної послідовності у висловлюванні, збагачувати словниковий запас та уяву, розвивати здатність до колективного обговорення, а також стимулювати самостійне формування зв'язних усних і письмових текстів.

Методи: асоціативний куш, мозаїка, малювання, групова робота.

Завдання:

Асоціативний куш

Слово на дошці: «парк». Додаємо слова: «дерева», «гірки», «квіти», «граємо».

Приклад: «У парку багато дерев. Я граюся з друзями.»

- Підказка педагога: малюнки до слів, підказує прості речення.

Групова історія

- Учні складають просту розповідь про своє місто.
- Приклад: «Ми йдемо до магазину. Купуємо фрукти. Потім граємося на майданчику.»

- Підказка педагога: педагог контролює послідовність подій.

Вправа «Що сталося далі?»

- Використання карток із подіями.
- Приклад: «Спочатку йдемо до школи. Потім зустрічаємо друга. А потім граємося.»(Карта 1 – школа, Карта 2 – друг, Карта 3 – майданчик)

- Підказка педагога: допомагає скласти логічну послідовність подій.

Рефлексія

Обговорення труднощів: «Що було важко сказати?»

- Приклад: «Було важко згадати всі слова, але я додав «квіти» і «гірки».»

- Підказка педагога: підказує, які слова можна згадати, повторює структуру

Малювання і презентація

- Учні малюють улюблене місце та складають короткий опис.

- Приклад: «Мій парк великий і зелений. Тут ростуть дерева і квіти.»
- Підказка педагога: допомагає скласти коротку описову розповідь